

Inpassing en handhaving van de Wet oneerlijke handelspraktijken

In dit artikel worden de hoofdpunten uit het Wetsvoorstel oneerlijke handelspraktijken op een rij gezet. Bijzondere aandacht is er voor de inpassing in het BW en de verhouding tot andere civielrechtelijke rechtsfiguren. Ook wordt ingegaan op de handhaving van de wet. In een bijlage is de voorgestelde wettekst opgenomen.

1. Inleiding

De Kaderrichtlijn oneerlijke handelspraktijken (hierna: Richtlijn OHP)¹ was al eerder onderwerp van bespreking in dit tijdschrift.² Het voorstel voor de Implementatiewet oneerlijke handelspraktijken (hierna: Wet OHP) werd ingediend op 15 januari 2007, en al op 6 november 2007 werd het door de Tweede Kamer aangenomen.³ Op het moment waarop ik dit schrijf (december 2007), is het wetsvoorstel nog aanhangig bij de Eerste Kamer. Nu de tekst van de Wet OHP zo goed als vaststaat biedt dat een goede gelegenheid om de gevolgen van de implementatie van de richtlijn in ons recht nader te bestuderen. In dit artikel worden daarom de hoofdpunten uit de Wet OHP op een rij gezet. Ik zal eerst kort de hoofdlijnen van de richtlijn uiteenzetten (§ 2). Daarna bekijk ik hoe de Wet OHP ingebed is in het Nederlandse privaatrecht en welke rol zij binnen dat privaatrecht kan krijgen (§ 3). Vervolgens zal ik het bredere onderwerp van civielrechtelijke en bestuursrechtelijke handhaving van de Wet OHP aan de orde stellen, waarbij ik ook ruim aandacht zal besteden aan de Wet handhaving consumentenbescherming (§ 4). Ik besteed vervolgens nog kort aandacht aan de positie van concurrenten (§ 5) en aan de handhaving van gedragscodes (§ 6). Ik zal in de conclusie (§ 7) resumerend de voornaamste knelpunten identificeren. In de bijlage achter deze bijdrage is de voorgestelde wettekst opgenomen.

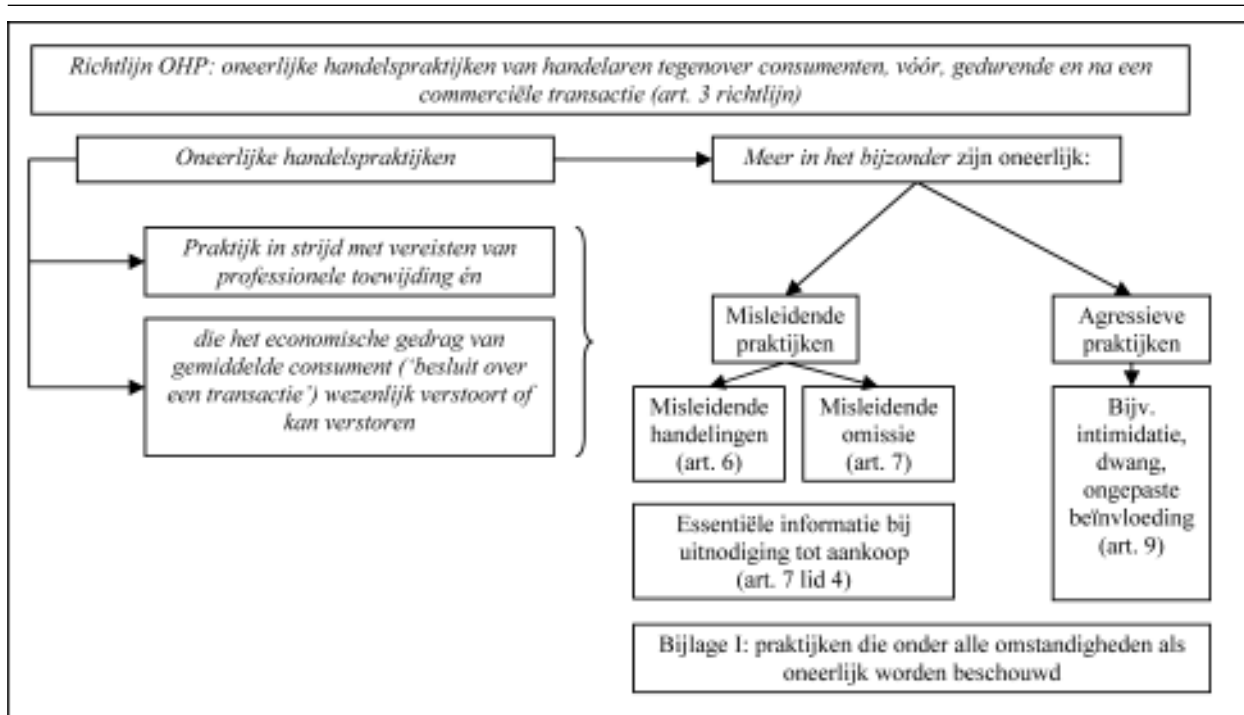
2. Kaderrichtlijn oneerlijke handelspraktijken

Over de Richtlijn OHP als zodanig is in dit blad al eerder geschreven⁴, zodat ik daarover kort kan zijn. De richtlijn beoogt oneerlijke handelspraktijken van 'handelaren' tegenover consumenten te bestrijden. Ondernemers die

door een andere ondernemer pootje worden gelicht vallen dus niet onder het beschermingsbereik van de richtlijn.⁵ De Richtlijn OHP verbiedt oneerlijke handelspraktijken, dat zijn praktijken van handelaren tegenover consumenten voor, gedurende en na een commerciële transactie. Oneerlijk is de praktijk als deze strijdig is met de vereisten van 'professionele toewijding' en de praktijk het economische gedrag van de gemiddelde consument wezenlijk verstoort of kan verstoren. Een wezenlijke verstoring is overigens meer dan beïnvloeding, want beïnvloed worden we allemaal wel op enigerlei wijze (bijvoorbeeld door reclame, peer group pressure, etc.).⁶ Waar de grens tussen beiden ligt, is niet eenvoudig te zeggen en het lijkt erop dat de vraag of de praktijk 'wezenlijk verstorend' is eigenlijk sterk samenhangt met de vraag of zij strijdig is met 'professionele toewijding', er een 'ongepaste beïnvloeding' van uitgaat, en dergelijke normatieve criteria meer.⁷ Oneerlijk zijn in het bijzonder (maar niet uitsluitend!) die praktijken die misleidend of agressief zijn. Misleidende praktijken betreffen enerzijds het verstrekken van feitelijk onjuiste of (potentieel) misleidende informatie, en anderzijds het achterhouden van essentiële informatie. Agressieve praktijken variëren van fysieke dwang tot ongepaste beïnvloeding, maar hebben bijvoorbeeld ook betrekking op reclame die kinderen ertoe aanzet om hun ouders tot bepaalde aankopen over te halen. De Richtlijn OHP wijzigt ten slotte ook nog de Richtlijn misleidende en vergelijkende reclame in die zin dat deze richtlijn voortaan alleen nog bescherming biedt aan 'handelaren' – bedoeld zal zijn: concurrenten – tegen misleidende reclame en ongeoorloofde vergelijkende reclame.⁸

Schematisch⁹ kan de kern van de Richtlijn OHP als volgt worden weergegeven:

1. Richtlijn nr. 2005/29/EG d.d. 11 mei 2005 van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 11 mei 2005 betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten op de interne markt (*PbEU* L 149).
2. R.W. de Vrey, 'Eerlijk is eerlijk: de consument voorop?', *TvC* 2004, p. 2 e.v.; M.F.H. Broekman, 'De richtlijn Oneerlijke Handelspraktijken', *TvC* 2005, p. 175 e.v.
3. Intussen is overigens de krappe implementatiermijn (uiterlijk per 12 juni 2007) niet gehaald.
4. Zie nt. 2.
5. Thomas Wilhelmsson, 'Harmonizing Unfair Commercial Practices Law: the Cultural and Social Dimensions', *Osgoode Hall L.J.* 2006, p. 475; Jules Stuyck e.a., 'Confidence through fairness? The new Directive on unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market', *Common Market L.Rev.* 2006, p. 121. Over handhaving door concurrenten, zie hierna par. 5.
6. Vgl. Jules Stuyck e.a., 'Confidence through fairness? The new Directive on unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market', *Common Market L.Rev.* 2006, p. 126.
7. Vgl. R.W. de Vrey, 'Eerlijk is eerlijk: de consument voorop?', *TvC* 2004, p. 9; Malek Radeideh, *Fair Trading in EC Law – Information and Consumer Choice in the Internal Market*, Groningen: Europa Law Publishing 2005, p. 261 e.v.
8. Zie art. 14 Richtlijn OHP, welke Richtlijn 84/450/EEG wijzigt. Zie van die laatste richtlijn overigens vooral de gehercodificeerde tekst in Richtlijn 2006/114/EG, *PbEU* 2006, L 376/21.
9. Voor een ander schema, zie bijv. Guiseppe B. Abbamonte, in: Stephen Weatherill & Ulf Bernitz (red.), *The Regulation of Unfair Commercial Practices under EC Directive 2005/29; New Rules and New Techniques*, Oxford: Hart Publishing 2006, p. 20.

De regering was destijds sceptisch over nut en noodzaak van (het ontwerp voor) de Richtlijn OHP. Over het ontwerp stelde de regering:

‘Dat sprake is van oneerlijke handelspraktijken die alleen kunnen worden aangepakt door middel van een kader-richtlijn zoals thans door de Commissie voorgesteld, is tot op heden nog niet gebleken. Het zijn juist verschillen in taal, cultuur en afstand die grensoverschrijdend winkelen ontmoedigen. Het voorstel van de Commissie biedt dus geen oplossing voor het geschetste probleem. Tevens kan het gebruik van vage termen als ‘professionele toewijding’ leiden tot rechtsonzekerheid en draagt dit gebruik niet bij aan de door de Commissie gewenste harmonisatie.’¹⁰

Er is inderdaad een zekere spanning tussen de behoorlijk open normen van de richtlijn en de maximumharmonisatie die de richtlijn – nota bene een *kaderrichtlijn*¹¹ – nastreeft. Die ‘totale harmonisatie’ betekent kort gezegd dat lidstaten niet mindere maar ook niet betere bescherming mogen bieden. Er is een overgangperiode en bijbehorende notificatieprocedure.¹² Een uitzondering geldt voor wetsbepalingen inzake gezondheids- en veiligheidsaspecten van producten (art. 3 lid 3 Richtlijn OHP), voor bepalingen betreffende ‘transparantie van de markt’ en verdergaande (nationale uitvoeringswetgeving van) Europese regelgeving.¹³

Aangezien de richtlijn werkt met nogal open normen en begrippen is het overigens niet altijd eenvoudig om te bepalen of het nationale recht verder of minder ver gaat dan de richtlijn.¹⁴ De regering heeft zelf gemeend dat bijvoorbeeld het Besluit prijsaanduiding kappers 1980 mogelijk onvereenigbaar is met de richtlijn.¹⁵ Dat besluit bepaalt:

‘Een ieder, die bedrijfsmatig het verrichten van kapperswerkzaamheden aanbiedt, is verplicht een papier, kaart of bord, waarop duidelijk leesbaar zijn vermeld de door hem aangeboden kapperswerkzaamheden, op de algemeen gebruikelijke wijze aangeduid, alsmede de prijzen, uitgedrukt in de munteenheid euro, waartegen hij die verrichtingen, met inbegrip van alle daarbij gebezigde materialen, aanbiedt, aanwezig te hebben:

- a) op een voor de cliënt in het oog vallende plaats binnen de ruimte, waarin de kapperswerkzaamheden plegen te worden verricht, alsmede
- b) bij iedere voor het publiek bestemde ingang van die ruimte op zodanige wijze, dat daarvan van buiten af gemakkelijk kennis kan worden genomen.’

10. Fiche 13.

11. Over het karakter van de richtlijn als kaderrichtlijn bijv. B.J. Drijber, ‘Richtlijn oneerlijke handelspraktijken: een eerlijk compromis’, *NTER* 2005, p. 184; Jules Stuyck e.a., ‘Confidence through fairness? The new Directive on unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market’, *Common Market L.Rev.* 2006, p. 143 e.v.

12. De overgangperiode treft men aan in art. 3 Richtlijn OHP. Vgl. S.A. de Vries, ‘De relatie tussen de Europese interne markt en de bescherming van consumenten: tijd voor ontspanning?’, *TvC* 2006, p. 190-191; B.J. Drijber, ‘Richtlijn oneerlijke handelspraktijken: een eerlijk compromis’, *NTER* 2005, p. 182.

13. Zie *Kamerstukken II* 2006/07, 30.928, nr. 4, p. 2 alsook nr. 8, p. 3. Uitgebreid over de uitzonderingen Geraint G. Howells e.a., *European Fair Trading Law; The Unfair Commercial Practices Directive*, Aldershot: Ashgate 2006, p. 70 e.v.

14. Daarover is dus kennelijk ook overleg geweest met de Europese Commissie; dat overleg heeft in elk geval tot aanpassing van het wetsvoorstel geleid. Zie *Kamerstukken II* 2007/08, 30.928, nr. 10, p. 2. Vgl. over dit probleem nog SER, *Oneerlijke handelspraktijken op consumententerrein in de EU* (SER Advies 04/06), Sociaal Economische Raad 2004, p. 45 e.v.

15. *Kamerstukken II* 2006/07, 30.928, nr. 3, p. 4.

Het besluit zal ingetrokken worden¹⁶, zo kondigt de regering aan, maar ik vraag me af in welke zin het besluit nu precies in strijd komt met de Richtlijn OHP. Biedt het besluit een hoger niveau aan consumentenbescherming tegen oneerlijke handelspraktijken? Het lijkt meer op een prijstransparantiebepaling, en daar zijn er ongetwijfeld meer van.¹⁷

3. Inpassing van de Richtlijn OHP in het Nederlandse privaatrecht

3.1. Algemeen

De Richtlijn OHP geeft slechts aan dat oneerlijke handelspraktijken verboden zijn (art. 5). De Richtlijn OHP bepaalt vrijwel niets over de inpassing in het lokale recht, laat staan over de inpassing in het lokale privaatrecht.¹⁸ Sterker nog:

‘Deze richtlijn laat het verbintenissenrecht en, in het bijzonder, de regels betreffende de geldigheid, de opstelling en de rechtsgevolgen van contracten onverlet.’ (art. 3 (2) Richtlijn OHP)

De richtlijn is dus, op het eerste gezicht althans, ‘privaatrecht-neutraal’ van aard.¹⁹ Dat is begrijpelijk, want sommige lidstaten hebben hun nationale regels over oneerlijke handelspraktijken neergelegd in publiekrechtelijke regels, sommige zien het als mededingingsrecht, andere als species van aansprakelijkheidsrecht, of als een combinatie van al deze reguleringsvormen.²⁰ In België bijvoorbeeld – waarover E. Terryn in haar bijdrage aan deze aflevering – implementeert men de richtlijn in de bijzondere wet WHPC en dus buiten het BW.

De keuze van handhavingsinstrumenten wordt door art. 13 Richtlijn OHP derhalve aan de lidstaten overgelaten, zij het met de bekende tournure:

‘De lidstaten stellen de sancties vast die van toepassing zijn op schendingen van de ter uitvoering van deze richtlijn vastgestelde nationale bepalingen en treffen alle maatregelen die nodig zijn voor de toepassing van deze sancties. Deze sancties moeten doeltreffend, evenredig en afschrikwekkend zijn.’

Naast de opdracht aan de lidstaten in art. 13 Richtlijn OHP, geeft art. 11 bovendien een globale regeling voor de handhaving: de lidstaten dienen te zorgen voor de in-

voering van passende en doeltreffende middelen ter bestrijding van oneerlijke handelspraktijken, zodat de naleving van deze richtlijn in het belang van de consumenten kan worden afgedwongen. Expliciet onderdeel daarvan moet zijn een collectieve actiemogelijkheid voor ‘personen of organisaties die volgens de nationale wetgeving een rechtmatig belang hebben bij het bestrijden van oneerlijke handelspraktijken, met inbegrip van de concurrenten’ om in rechte op te treden, en/of die oneerlijke handelspraktijken voor te kunnen leggen aan een bestuursorgaan (‘administratieve instantie’) dat zelf klachten in behandeling kan nemen en besluiten kan nemen of de zaak aan een gerecht kan voorleggen. Het bestuursorgaan of de gerechten moeten de bevoegdheid hebben om de handelspraktijk te verbieden, ook als geen sprake is van schade aan de zijde van consument of ‘opzet of onachtzaamheid’ aan de zijde van de handelaar. Het bestuursorgaan moet tanden hebben, want moet ‘over voldoende bevoegdheden beschikken om een doeltreffende controle te kunnen uitoefenen en om hun beslissingen te doen naleven wanneer zij een uitspraak over klachten doen’ (art. 11 Richtlijn OHP).

3.2. Oneerlijke handelspraktijk als onrechtmatige daad

In het wetsvoorstel OHP wordt ter implementatie een civielrechtelijke en een bestuursrechtelijke wijze van handhaving voorgesteld. Wat betreft de civielrechtelijke handhaving is gekozen voor een species van de onrechtmatige daad in de nieuw in te voeren afd. 6.3.3a BW (art. 6:193a-6:193j BW). Dat niet is aangeknoopt bij een puur contractuele remedie is in zekere zin begrijpelijk omdat oneerlijke handelspraktijken op *economisch gedrag* van consumenten zien (art. 5 Richtlijn OHP) en betrekking hebben op ‘besluiten over een transactie’. Dat kan dus zowel op gevallen zien waarin wel een overeenkomst tot stand is gekomen als op gevallen waarin dat juist – onder invloed van de handelspraktijk – niet gebeurt.²¹ Bovendien blijkt uit de richtlijn en de zwarte lijst dat ook praktijken die pas spelen *na* het sluiten van de overeenkomst gesanctioneerd worden, waar ons privaatrecht waarschijnlijk voor de beperkende werking van redelijk-

16. Overigens worden ook bepalingen ingetrokken die niet meer bescherming maar dezelfde bescherming bieden en dus overbodige herhaling zijn. Zie art. VII Wet OHP, waarbij art. 6 lid 2 Wet op de vaste boekenprijs vervalt. Daarover *Kamerstukken II* 2006/07, 30.928, nr. 8, p. 4.

17. Bovendien wordt de Richtlijn prijsaanduiding (Richtlijn 98/6/EG betreffende de bescherming van de consument inzake de prijsaanduiding van aan de consument aangeboden producten) niet ingetrokken, hetgeen ook als aanwijzing kan worden gezien dat prijstransparantie niet onderdeel is van de maximumharmonisatie van de Richtlijn OHP.

18. Hierop wijst ook E. Terryn in haar bijdrage aan deze aflevering.

19. Vgl. R.W. de Vrey, ‘Vermogensrechtelijke gevolgen van oneerlijke handelspraktijken’, *Vermogensrechtelijke Annotaties* 2006, p. 53-54; R.W. de Vrey, *Towards a European Unfair Competition Law – A Clash Between Legal Families*, Leiden: Brill 2005, p. 72; SER, *Oneerlijke handelspraktijken op consumententerrein in de EU* (SER Advies 04/06), Sociaal Economische Raad 2004, p. 50.

20. Reiner Schulze & Hans Schulte-Nölke, *Analysis of National Fairness Laws Aimed at Protecting Consumers in Relation to Commercial Practices*, 2003, p. 1 e.v. Vgl. Thomas Wilhelmsson, ‘Harmonizing Unfair Commercial Practices Law: the Cultural and Social Dimensions’, *Osgoode Hall L.J.* 2006, p. 471. En ook het HvJ EG worstelt overigens nog wel eens met de kwalificatievraag, getuige de *Engler v. Janus Versand GmbH*-uitspraak (HvJ EG 20 januari 2005, C-27/02, ERPL 2006/1, p. 129-142) waarin de bevoegde rechter voor een grensoverschrijdend prijzenfestival in art. 5 EEX kort gezegd werd gevonden door te redeneren dat de mededeling van de handelaar dat de consument een prijs had gewonnen als contract gezien moest worden.

21. Zie de definitie in art. 6:193a lid 1 en onder e BW (= art. 2 aanhef en onder e Richtlijn OHP), dat onder ‘besluit over een overeenkomst’ kennelijk ook het besluit verstaat om juist geen overeenkomst te sluiten.

heid en billijkheid tussen contractanten zou kiezen.²² Met andere woorden: de Richtlijn OHP slaat door het gehele verbintenissenrecht heen. In die zin is de keuze voor implementatie als species van de onrechtmatige daad verdeelbaar. Dat er beperkingen aan die keuze kleven, zal ik later nog aan de orde stellen.

Allereerst de structuur binnen het BW. Een handelaar handelt onrechtmatig jegens een consument indien hij een handelspraktijk verricht die oneerlijk is (art. 6:193b BW). De regering stelt hierover:

‘Het gevolg van deze wijze van implementatie is dat een individuele consument een actie uit onrechtmatige daad kan starten en hierbij eventueel de schade kan vorderen die hij lijdt als gevolg van een overtreding van het verbod op oneerlijke handelspraktijken of rectificatie kan eisen van een onjuiste of door onvolledigheid misleidende publicatie van gegevens van feitelijke aard.’²³

Overigens is de formulering in art. 6:193b BW wat betreft de zinsnede ‘handelt onrechtmatig jegens een consument’ niet erg precies. Want om welke consument gaat het nu? Het lijkt mij dat het hier gaat om de consument tot wie de handelspraktijk zich (mede) richt en wiens belang dus wordt beschermd door de norm van art. 6:193b BW. De relativiteitseis van art. 6:163 BW is – naar mag worden aangenomen – niet terzijde gesteld waar het gaat om schadevergoedingsacties van individuele consumenten. Dat zou anders zijn als de Richtlijn OHP uitdrukkelijk consumenten in het algemeen als handhavers van de richtlijn zou aanwijzen die – ongeacht of jegens hen oneerlijk is gehandeld – schadevergoedingsacties zouden kunnen instellen. Ik zie daar geen aanwijzingen voor. Bij verbods- en gebodsacties zou dat mogelijk anders kunnen zijn, hoewel ook daar waarschijnlijker is dat consumenten alleen ‘personen met een rechtmatig belang’ zijn voor zover de praktijk zich (mede) op hen richt. Overigens speelt een vergelijkbare relativiteitskwesitie bij de nieuw voorgestelde tekst van art. 6:194 BW (misleidende reclame).

Hoe dit ook zij, praktisch gesproken zal de individuele consument niet snel geneigd zijn om een algemeen verbod of rectificatie te vorderen, nu dit zijn individuele belang bij een concrete handelspraktijk in de regel overstijgt.²⁴

Hij zal zich, zo lijkt mij, vooral richten op schadevergoeding of het terugdraaien (ontbinden of vernietigen) van een transactie.

Uit de gekozen constructie in art. 6:193a BW e.v. volgt dat een individuele consument in elk geval schadevergoeding kan vorderen wanneer sprake is van een oneerlijke handelspraktijk. Daarvoor is uiteraard nodig dat niet alleen onrechtmatig jegens hem is gehandeld, maar ook dat de daad toerekenbaar is en er sprake is van causaal verband.

Wat betreft bewijslastverdeling is het in beginsel de consument die de oneerlijke handelspraktijk (de onrechtmatigheid), de toerekenbaarheid, het causaal verband en de schade moet bewijzen. Art. 6:193j lid 2 BW komt de consument tegemoet met een omkering van bewijslast ten aanzien van de toerekenbaarheid van de onrechtmatige daad. Bovendien geeft art. 6:193j lid 1 BW een nog belangrijker bewijslastomkering, namelijk ten aanzien van de ‘materiële juistheid en volledigheid van de informatie’ die de handelaar heeft verstrekt.²⁵ De consument die stelt dat de informatie onjuist of onvolledig is, hoeft dit slechts te stellen en niet te bewijzen.²⁶

De wetgever komt de consument niet tegemoet ten aanzien van (bewijs van) schade en causaal verband. Waarschijnlijk is dus beoogd om de gewone regels van afd. 6.1.10 BW van toepassing te doen zijn. Dat brengt aanzienlijke beperkingen met zich. Wat is bijvoorbeeld de schade die een consument lijdt door een misleidende omissie van een verkoper van printers om erop te wijzen dat de vervangingskosten van een inktcartridge per keer even groot zijn als de aanschafkosten van de printer? Die schade is dan niet gelegen in de hoge vervangingskosten, omdat de onrechtmatigheid gelegen is in het achterhouden van essentiële informatie die de consument een transactiebesluit hebben doen nemen dat hij anders niet zou hebben genomen. Die grondslag – die kan worden geassocieerd met de leer van het negatieve contractsbelang²⁷ – leidt tot de hypothese dat de consument de printer niet zou hebben gekocht, en voor de bepaling van de schade moet dan de werkelijke situatie worden vergeleken met de hypothetische situatie die bij het achterwege blijven van de misleidende omissie zou hebben bestaan. Het is nog maar de vraag of die vergelijking werkelijk leidt tot vaststelling van enige schade. De consument kan dan stellen dat hij een andere printer zou hebben gekocht met lagere vervangingskosten, maar dat zal dan mogelijk weer een duurdere printer zijn geweest.

Het voorbeeld geeft aan dat schadevergoedingsrecht bij oneerlijke handelspraktijken niet altijd de meest voor de hand liggende remedie is. In het gegeven voorbeeld lijkt mij het terugdraaien van de transactie (printer teruggeven, aankoopprijs retour) veel eenvoudiger dan het formuleren van hypothesen en scenario’s. Dat heeft denk ik te maken met het feit dat bij transactiebesluiten die leiden tot een aankoop de schade in die gevallen soms alleen gelegen is in de aankoop zelf; andere schade van meer immateriële aard – zoals teleurstelling en onlustgevoelens over de oneerlijke handelspraktijk zelf – komen onder afd. 6.1.10 BW zelden tot vergoeding. En zo zijn er meer voorbeelden te bedenken. Wat is bijvoorbeeld de schade die de consument in concreto lijdt door de aankoop van een magnetische ketting die bedrieglijk is aangeprezen als een sieraad met genezende werking? Hij wordt er gezonder

22. Zie bijv. art. 6:193h lid 2 aanhef en onder d BW, alsmede art. 6:193i aanhef en onder d BW. Vgl. ook SER, *Oneerlijke handelspraktijken op consumententerrein in de EU* (SER Advies 04/06), Sociaal Economische Raad 2004, p. 58, alwaar terecht wordt gesteld dat de Richtlijn OHP hiermee in wezen de plicht tot uitvoering van de overeenkomst te goeder trouw introduceert!

23. *Kamerstukken II 2006/07*, 30.928, nr. 3, p. 5.

24. Uitgesloten is het intussen niet, getuige de individuele klachten die de Reclame Code Commissie nogal eens te verwerken krijgt.

25. Art. 6:193j BW komt overeen met art. 6:195 BW. Hoewel de artikelen redactioneel verschillen, is geen verschil beoogd, aldus *Kamerstukken II 2006/07*, 30.928, nr. 3, p. 17-18; *Kamerstukken II 2006/07*, 30.928, nr. 8, p. 5.

26. *Kamerstukken II 2006/07*, 30.928, nr. 8, p. 19.

27. A.S. Hartkamp, *Verbintenissenrecht I* (De verbintenis in het algemeen), Deventer: Kluwer 2004, p. 334, nr. 413.

noch zeker van. Wat is de schade van een consument die na een aangedikt verhaal van de 'student' aan de deur over de handicaps van de makers van aangeprezen kerstkaarten overgaat tot aankoop van kerstkaarten? Toch vooral dat hij kaarten heeft gekocht die hij anders niet had gekocht? Ook hier lijkt terugdraaien van de transactie passender dan schadevergoeding.

Overigens is het algeheel terugdraaien van de transactie zeker niet altijd passend, bijvoorbeeld als het om langlopende (financiële) dienstverlening gaat. Een aanpassing van de overeenkomst ligt dan wellicht meer voor de hand. Dat lijkt ook passender als remedie waar het bijvoorbeeld gaat om onredelijke verzekeringsvoorwaarden als bedoeld in art. 6:193i aanhef en onder d BW. Die voorwaarden kunnen dan gewoon niet worden ingeroepen.

Het voorgaande doet de vraag rijzen of het schadevergoedingsrecht van afd. 6.1.10 BW werkelijk altijd de meest passende remedie is. Ik meen van niet. Bovendien kan de vraag worden gesteld of de keuze voor de oneerlijke handelspraktijk als onrechtmatige daad en de bijbehorende toepasselijkheid van afd. 6.1.10 BW wel in overeenstemming is met de eisen van doeltreffendheid, evenredigheid en afschrikwekkende werking, die art. 13 Richtlijn OHP stelt. Ik kom daar nog op terug in § 3.5.

Wat betreft causaal verband tussen oneerlijke handelspraktijk en de geleden schade is nog het volgende van belang. Oneerlijk is de handelspraktijk die de gemiddelde consument ertoe brengt om een besluit te nemen dat hij anders niet zou hebben genomen. Immers, de 'wezenlijke verstoring van het economische gedrag van consumenten' wordt gedefinieerd als 'een handelspraktijk gebruiken om het vermogen van de consument om een geïnformeerd besluit te nemen merkbaar te beperken, waardoor de consument tot een transactie besluit waartoe hij anders niet had besloten'. Er moet dus kort gezegd causaal verband zijn, tot op zekere hoogte vergelijkbaar met het vereiste van causaal verband zoals dat bij wilsgebreken aangetoond moet worden. De vraag is steeds: zou de consument een andere beslissing hebben genomen als de handelaar de oneerlijke handelspraktijk niet zou hebben begaan?²⁸ Twee mogelijkheden dienen zich aan: de consument sluit onder invloed van de handelspraktijk een transactie die hij anders niet, of niet op dezelfde voorwaarden zou hebben gesloten, of: de consument ziet onder invloed van de handelspraktijk af van een transactie of van het uitoefenen van contractuele rechten die hij anders wel aangegaan c.q. uitgeoefend had.

De complicatie is hier overigens dat de consument niet alleen moet bewijzen dat *hij* een ander besluit zou hebben genomen, maar ook dat een *gemiddelde* consument een ander besluit zou hebben genomen. Als de handelaar gemotiveerd ontkent dat gemiddelde consumenten zich zouden hebben laten beïnvloeden door de betreffende praktijk, dan is het aan de consument om zijn stelling dat sprake is van een oneerlijke handelspraktijk te bewijzen. Dat is anders indien de consument zich beroept op de zwarte lijst (art. 6:193g resp. 6:193i BW), omdat de daar genoemde handelspraktijken onder alle omstandigheden oneerlijk zijn.

3.3. Verhouding tot wilsgebreken

De Richtlijn OHP laat het lokale verbintenissenrecht onverlet, aldus art. 3. Toch zijn overlap en mogelijk zelfs kruisbestuiving niet uitgesloten.²⁹ De regering stelt daarover het volgende:

'Hoewel de regeling van oneerlijke handelspraktijken een zeer breed spectrum van praktijken omvat, is er onmiskenbaar een overlap tussen de regeling van de oneerlijke handelspraktijken en de wilsgebreken. Zo sluit de omschrijving van een misleidende handelspraktijk in de artikelen 6:193c en 193d nauw aan bij dwaling. Voor dwaling in de zin van het Burgerlijk Wetboek is immers essentieel het ontbreken van een juiste voorstelling van zaken, ten gevolge waarvan de dwalende een overeenkomst heeft gesloten die hij anders niet of niet op dezelfde voorwaarden zou zijn aangegaan. De strekking van de omschrijving van een misleidende handelspraktijk is dezelfde. Ook een beroep op misbruik van omstandigheden is bij veel misleidende handelspraktijken niet ondenkbaar.

Bij agressieve handelspraktijken is er een overlap met bedreiging. Van bedreiging (dwang) is sprake indien iemand een ander tot het sluiten van een overeenkomst beweegt door die ander of een derde (bijvoorbeeld een familielid) onrechtmatig met enig nadeel in persoon of goed te bedreigen. Het is zeer aannemelijk dat indien er sprake is van een agressieve handelspraktijk de rechter bedreiging zal aannemen. Immers een handelspraktijk is agressief indien door intimidatie, dwang, waaronder het gebruik van lichamelijk geweld, of ongepaste beïnvloeding, de keuzevrijheid of de vrijheid van handelen van de gemiddelde consument met betrekking tot het product aanzienlijk wordt beperkt of kan worden beperkt waardoor de gemiddelde consument een besluit over een overeenkomst neemt of kan nemen, dat hij anders niet had genomen.

Met de vaststelling van een oneerlijke handelspraktijk is niet per definitie een wilsgebrek gegeven. Het is echter de verwachting dat in een belangrijk deel van de gevallen waarin een oneerlijke handelspraktijk wordt vastgesteld, de consument de overeenkomst zal kunnen vernietigen op grond van artikel 3:44 of artikel 6:228. Het gaat dan uiteraard om die gevallen waarin de consument een overeenkomst heeft gesloten en niet om oneerlijke handelspraktijken op grond waarvan de consument een besluit over een overeenkomst had kunnen nemen. Een uitzondering hierop is vermoedelijk te vinden in de algemene norm voor oneerlijke handelspraktijken zoals deze is neergelegd in het tweede lid van artikel 6:193b (professionele toewijding). Bij handelen in strijd met professionele toewijding is er geen (direct) verband met wilsgebreken. De elementen die relevant zijn bij de beoordeling of sprake is van een handelen in strijd met de professionele

28. Vgl. ook ten aanzien van causaal verband bij dwaling R.W. de Vrey, 'Vermogensrechtelijke gevolgen van oneerlijke handelspraktijken', *Vermogensrechtelijke Annotaties* 2006, p. 61.

29. Kort over de samenloop met wilsgebreken M.F.H. Broekman, 'De richtlijn Oneerlijke Handelspraktijken', *TvC* 2005, p. 176.

toewijding (bijzondere vakkundigheid en zorgvuldigheid) zijn van een andere orde.³⁰

En voorts heet het:

‘De regeling van de oneerlijke handelspraktijken vertoont op onderdelen een overlap met die van de wilsgebreken, in die zin dat een oneerlijke handelspraktijk ertoe kan leiden dat een consument een overeenkomst heeft gesloten die ook onder invloed van een wilsgebrek tot stand is gekomen. Een beroep door de consument op een wilsgebrek sluit niet uit dat hij daarnaast ook schadevergoeding vordert. Ook is denkbaar dat de consument slechts op een van deze gronden (wilsgebrek of oneerlijke handelspraktijk) ageert.’³¹

De regering ziet dus wel overlap maar meent dat de wilsgebreken een eigen werkingsbereik hebben, eigen voorwaarden en een eigen stelsel van remedies. Daarmee is dus vooral co-existentie bereikt en nog geen kruisbestuiving, laat staan convergentie. Die kruisbestuiving kan naar mijn inschatting na verloop van tijd toch via de rechtspraak plaatsvinden, zij het dat de bestuiving vooral van de oneerlijke handelspraktijken naar het leerstuk van de wilsgebreken zal plaatsvinden; andersom ligt dit natuurlijk niet voor de hand vanwege de autonome Europeesrechtelijke achtergrond van de Wet OHP.³²

Een op het eerste gezicht belangrijk verschil tussen de regeling van de wilsgebreken in ons recht en de Wet OHP is overigens dat bij die laatste sterk naar een objectieve standaard wordt gezocht wat betreft kennisniveau en de mate van beïnvloeding. De balans tussen onderzoeks- en mededelingsplicht zoals die in het dwalingsleerstuk bestaat, zal bij de Wet OHP vooral gezocht moeten worden in de objectivering van kennisniveau en de mate van beïnvloeding van het besluitvormingsproces van de consument.³³ Als de betreffende handelspraktijk niet het economisch gedrag van de gemiddelde consument verstoort of kan verstoren en hem dus niet kan beïnvloeden wat betreft zijn ‘besluit over een transactie’, dan is er geen grond voor een actie onder de Wet OHP.

We moeten hier denken aan gevallen waarin het de gemiddelde consument duidelijk was dat bepaalde informatie ontbrak en het op zijn weg lag daar nader onderzoek naar in te stellen. Ook kan worden gedacht aan onjuiste informatie die zo evident onjuist is dat de gemiddelde consument niet op de juistheid daarvan heeft kunnen vertrou-

wen. Het is niet uitgesloten dat het dwalingsleerstuk hier verder gaat in de bescherming van de ‘ondergemiddelde’ consument, omdat het dwalingsleerstuk zozeer op de omstandigheden van het gegeven geval afgestemd wordt dat ook bescherming denkbaar is van de concrete consument die bijvoorbeeld niet verder onderzoekt waar de gemiddelde consument dat wel had gedaan. Toch kan evenmin worden uitgesloten dat de rechtspraak op het vlak van het dwalingsleerstuk zich wat betreft oneerlijke handelspraktijken in de toekomst juist meer zal richten naar de meer objectieve benadering van de Wet OHP.³⁴ Die objectivering lijkt mij overigens minder voor de hand te liggen bij wilsgebreken die juist sterk gesubjectieerd van aard zijn, zoals misbruik van omstandigheden.³⁵ Bij een beroep op art. 3:44 lid 4 BW gaat het nu juist niet om gemiddelde mensen maar om personen die verkeren in een bijzondere omstandigheid als daar benoemd. Daar staat tegenover dat ook in de Wet OHP een zekere subjectivering wordt aangebracht waar het agressieve praktijken betreft. Verwezen wordt bijvoorbeeld naar het uitbuiten van tegenslagen (art. 6:193h lid 2 en onder c BW) en de definitie van ‘gemiddelde consument’ voor wat betreft specifieke kwetsbare groepen waar de handelspraktijk zich op richt (art. 6:193a lid 2 BW).³⁶

Een voorbeeld waarin bestuiving van het lokale recht al direct mogelijk is, betreft de bewijslastomkering. Geldt de bewijslastomkering van art. 6:193j lid 1 BW, ook bij het inroepen van een andere remedie, bijvoorbeeld bij een beroep op een wilsgebrek? Om de praktische relevantie te illustreren volgt een voorbeeld. Een deelnemer aan een spel waarvan hij vermoedt dat het een piramidespel is (een piramidespel is misleidend; zie art. 6:193g aanhef en onder n BW), wil zijn inleg terug hebben.³⁷ Hij meent dat hij niet alle informatie over de exacte werking van het spel heeft gekregen die nodig was om dat te beoordelen. Met een beroep op de bewijslastomkering van art. 6:193j lid 1 BW zou het bewijs van de materiële juistheid en volledigheid van de gegeven informatie in beginsel door de handelaar moeten worden geleverd. Maar omdat deze bepaling op een actie uit onrechtmatige daad ziet, is het de vraag of hetzelfde geldt als men de inleg wil terugkrijgen met een beroep vernietiging van de gesloten overeenkomst wegens dwaling (het achterhouden van essentiële informatie bij het sluiten van de overeenkomst tot deelname).

In de parlementaire schriftelijke behandeling van het wetsvoorstel OHP wordt de vraag naar het werkingsbe-

30. *Kamerstukken II 2006/07*, 30.928, nr. 8, p. 17 e.v. Vgl. ook *Kamerstukken II 2006/07*, 30.928, nr. 3, p. 9.

31. *Kamerstukken II 2006/07*, 30.928, nr. 8, p. 17 e.v.

32. Simon Whittaker, ‘The Relationship of the Unfair Commercial Practices Directive to European and National Contract Laws’, in: Stephen Weatherill & Ulf Bernitz (red.), *The Regulation of Unfair Commercial Practices under EC Directive 2005/29; New Rules and New Techniques*, Oxford: Hart Publishing 2006, p. 143 e.v.

33. Over onderzoeks- en mededelingsplicht in dit verband ook R.W. de Vrey, ‘Vermogensrechtelijke gevolgen van oneerlijke handelspraktijken’, *Vermogensrechtelijke Annotaties* 2006, p. 62.

34. Dat het dwalingsleerstuk betere bescherming mag bieden, ook al is de Richtlijn OHP een maximumharmonisatie, volgt uiteraard uit art. 3 dat bepaalt dat de Richtlijn het verbintennisrecht onverlet laat.

35. Vgl. L. Steijger, ‘Wetgevingspraktijken onder de loep genomen: een analyse van de implementatie van de Richtlijn Oneerlijke handelspraktijken in Nederland’, *NTER* 2007, p. 132. Zie ook R.W. de Vrey, ‘Vermogensrechtelijke gevolgen van oneerlijke handelspraktijken’, *Vermogensrechtelijke Annotaties* 2006, p. 56 e.v.

36. Overigens gaat het hier waarschijnlijk om geobjectiverde subjectivering (zie M.F.H. Broekman, ‘De richtlijn Oneerlijke Handelspraktijken’, *TvC* 2005, p. 179; vgl. R.W. de Vrey, ‘Vermogensrechtelijke gevolgen van oneerlijke handelspraktijken’, *Vermogensrechtelijke Annotaties* 2006, p. 57-58).

37. Ik laat even daar dat piramidespelen wettelijk verboden zijn en dus (ook) onder het werkingsbereik van art. 3:40 BW vallen. Vgl. R.W. de Vrey, ‘Vermogensrechtelijke gevolgen van oneerlijke handelspraktijken’, *Vermogensrechtelijke Annotaties* 2006, p. 64.

reik van de bewijslastomkering wel gesteld maar niet duidelijk beantwoord door de regering.³⁸ Bij de mondelinge behandeling stelt Minister van Justitie Hirsch Ballin evenwel onomwonden dat

‘bij misleidende informatie omkering van de bewijslast, dus ook de betere positie van de consument, zonder meer van toepassing is, ook als er een beroep wordt gedaan op wilsgebreken ten einde de overeenkomst te vernietigen’.³⁹

Helemaal plaatsen kan ik de opmerking niet, maar ik denk wel dat het een aanzienlijke verbreding van het werkingsbereik van de Wet OHP bewerkstelligt als het bewijsvoordeel inderdaad ook bij andere remedies ingeroepen kan worden. Ik denk dat een dergelijke verbreding terecht zou zijn, ook om te voorkomen dat het nuttig effect van de Richtlijn OHP gefrustreerd wordt in die gevallen waarin een andere remedie dan schadevergoeding wegens toerekenbare onrechtmatige daad een beter handhavingsinstrument voor individuele consumenten biedt.

3.4. *Verhouding tot niet-nakoming*

De Wet OHP zal snel overlap vertonen met de regeling van de niet-nakoming in die gevallen waarin de handelaar bij het aangaan van de overeenkomst informatie heeft gegeven die onjuist of onvolledig blijkt te zijn of juist essentiële informatie heeft achtergehouden.⁴⁰ De Vrey noemt het voorbeeld van een handelaar die de consument mededeelt dat de stofzuigerzak die hij koopt, op zijn stofzuiger zal passen.⁴¹ De zaak heeft dan niet de eigenschappen die de consument op grond van de overeenkomst – meer in het bijzonder de mededelingen van de verkoper – aanwezig mocht verwachten. Dat levert non-conformiteit op (art. 7:17 BW) en waarschijnlijk ook een grond voor vernietiging wegens dwaling (art. 6:228 BW). En mogelijk is het zelfs een misleidende want feitelijk onjuiste mededeling als bedoeld in art. 6:193c BW, zodat de handelaar ook nog eens onrechtmatig heeft gehandeld. Deze overdaad aan rechtsmiddelen lijkt weldadig voor de consument, maar de vraag is of hij in de meeste gevallen iets opschiet met de constatering dat hij schadevergoeding wegens toerekenbare onrechtmatige daad zou kunnen claimen. Hij zal toch vooral vervanging van het geleverde of ontbinding van de overeenkomst willen. Bovendien is er de vraag naar de verhouding tussen art. 6:193c BW en bijvoorbeeld het consumentenkoop-regime. Stel dat de consument op grond van art. 6:193c jo. 6:162 BW vergoeding eist van de kosten van het retourneren (bijvoorbeeld benzinekosten). Zou een dergelijke vordering worden gebaseerd op art. 7:17 jo. 7:24/6:74 BW, dan gelden de beperkingen die titel 7.1 en afd. 6.1.9 BW stellen. Geldt bijvoorbeeld voor de vordering ex art. 6:193c

BW ook de klachtplicht van art. 7:23 BW? Dat kan een belangrijke vraag zijn, gegeven het ruime werkingsbereik van de Wet OHP. Als de genoemde beperkingen niet gelden, dan kan de consument met een beroep op de Wet OHP wellicht verder komen dan met de ‘gewone’ niet-nakomingsregels. En als de genoemde beperkingen wel zouden worden toegepast, dan is de vraag of dat geen afbreuk doet aan de Richtlijn OHP. Hier is de verhouding van de Wet OHP tot onze nationale regels van niet-nakoming kortom problematisch.

3.5. *De gevolgen van het accent op het aansprakelijkheidsrecht*

Er zijn goede argumenten voor de keuze voor het aansprakelijkheidsrecht als handhavingsinstrument voor consumenten. Ik wees er al eerder op dat handelspraktijken vóór, tijdens, maar ook na contractsluiting, bij de uitvoering daarvan, en zelfs bij (pogingen tot) beëindiging van het contract (zie bijv. art. 6:193h lid 2 en onder d BW) een rol kunnen spelen. Ook kan de praktijk wellicht juist leiden tot het afzien van het sluiten van een overeenkomst. In die zin is de keuze voor buitencontractuele aansprakelijkheid begrijpelijk. Maar, zoals ik hiervoor in § 3.2 al schetste, zijn er ook gevallen waarin aansprakelijkheid minder passend is.

In het debat tussen regering en Tweede Kamer kwam het punt van de passende sanctionering ook meermalen naar voren. De begrijpelijke houding van de Minister van Justitie was dat hij geen nieuwe rechtsfiguren wil creëren; hij zoekt de aansluiting bij het geldend recht. Maar anderszijds eist het gemeenschapsrecht dat wanneer wordt gekozen voor het privaatrecht als stelsel voor handhaving, dit stelsel passende en doeltreffende maatregelen moet kunnen genereren die niet alleen proportioneel maar ook afschrikwekkend zijn (art. 13 Richtlijn).⁴² In dat verband kan de vraag worden gesteld of de keuze van de wetgever om de richtlijn te implementeren als afd. 6.3.3A BW gelukkig is te noemen. Het gaat bij afd. 6.3.3a BW immers primair om schadevergoedingsmaatregelen en die zijn afhankelijk van het schadebegrip. Bij misleidende handelspraktijken kan de schade bijzonder klein zijn of door de werking van het zogenoemde negatieve contractsbelang (zie hiervoor § 3.2) verwaarloosbaar klein of moeilijk te begroten zijn. Ik roep in herinnering de bekende zaak *Sabine von Colson & Elisabeth Kamann v. Land Nordrhein-Westfalen* waarin het Hof van Justitie EG bepaalde dat als een nationale wetgever schadevergoeding als handhavingsinstrument voor Richtlijn 76/207/EEG gebruikte, hij ervoor diende te zorgen dat

‘deze vergoeding – wil haar doeltreffendheid en afschrikkend effect verzekerd zijn – in elk geval in een passende verhouding moet staan tot de geleden schade en dus meer

38. *Zie Kamerstukken II 2006/07, 30.928, nr. 8, p. 17 e.v.*

39. *Handelingen II 2007/08, 14, 938.*

40. Bij handelspraktijken in strijd met dwingend recht van bijv. titel 7.1 BW is er mogelijk ook overlap met art. 3:40 BW (nietigheid c.q. vernietigbaarheid wegens strijd met de wet). *Zie Kamerstukken II 2006/07, 30.928, nr. 8, p. 17-18, alwaar wordt gesteld: ‘Een beroep op artikel 3:40 lid 2 zou bijvoorbeeld kunnen slagen indien de handelaar handelt in strijd met de professionele toewijding, omdat hij algemene voorwaarden gebruikt die in strijd zijn met de wet. Hetzelfde geldt indien een verkoper handelt in afwijking van artikel 7:6 (consumentenkoop) door de wettelijke garantie te beperken.’*

41. R.W. de Vrey, ‘Vermogensrechtelijke gevolgen van oneerlijke handelspraktijken’, *Vermogensrechtelijke Annotaties* 2006, p. 65 e.v.

42. Vgl. Hans-W. Micklitz, ‘Transborder Law Enforcement – Does it Exist?’, in: Stephen Weatherill & Ulf Bernitz (red.), *The Regulation of Unfair Commercial Practices under EC Directive 2005/29; New Rules and New Techniques*, Oxford: Hart Publishing 2007, p. 235-236.

moet zijn dan een zuiver symbolische vergoeding, zoals bijvoorbeeld terugbetaling van enkel de in verband met de sollicitatie gemaakte kosten'.⁴³

Doelmatige handhaving van de Richtlijn OHP kan dus gevolgen hebben voor het nationale schadebegrip. Dit volgt ook uit de zaak *Leitner/TUI*, waarin het Hof van Justitie EG kort gezegd bepaalde dat de uitleg van het begrip schade in de Richtlijn pakketreizen teleologisch dient te geschieden, dat wil zeggen met het oog op het doel van de richtlijn zo moet worden uitgelegd dat ook immateriële schade (bijv. door het derven van vakantievreugde) eronder kan worden gevat.⁴⁴

Kortom: als privaatrecht wordt gebruikt, moet het voldoende effectief zijn. Kennelijk speelde dit ook (impliciet) in het Kamerdebat een rol. Vermeldenswaard is bijvoorbeeld dat kamerlid Vos (PvdA) bij amendement voorstelde om het sanctioneringsarsenaal voor consumenten uit te breiden met de volgende bepaling⁴⁵:

‘Art. 6:193j BW

3. Indien op grond van de artikelen 193b tot en met 193i onrechtmatig door de handelaar is gehandeld en als gevolg daarvan een overeenkomst tot stand is gekomen, is de consument gerechtigd van de handelaar te verlangen dat:

- aan hem de betaalde prijs wordt terugbetaald, zonder dat hij tot ongedaanmaking van de reeds door hem ontvangen prestaties kan worden verplicht, of dat
- de handelaar de overeenkomst om niet nakomt.’

De bewindslieden ontraadden de Kamer dit amendement omdat het kort gezegd een vreemde eend in de bijt zou zijn. Verwijzing naar een Belgisch equivalent van de voorgestelde bepaling – zie daarover de bijdrage van E. Terryn aan deze aflevering – maakte geen indruk op de bewindslieden, alhoewel zij wel beloofden te gelegeren tijd verslag te doen van de ontwikkelingen in België.⁴⁶ Daarop werd het amendement ingetrokken.

Ook overigens is het punt van de remedies bij de Kamerbehandeling aan de orde gekomen. In de Tweede Kamer werd gevraagd waarom niet werd bepaald dat overeenkomsten gesloten onder invloed van een oneerlijke handelspraktijk per definitie vernietigbaar waren. Minister van Justitie Hirsch Ballin antwoordde⁴⁷:

‘Dat had inderdaad gekund en dan hadden wij de implementatie van de richtlijn gezocht in het spoor van de bepalingen over dwaling en bedrog en dan hadden wij daar bijzondere regels voor gesteld. Het was inderdaad een denkbaar ander spoor geweest om het onderwerp te regelen. Er is echter bewust voor gekozen om dit niet te doen, maar om aanvullende regels te stellen en wel in de vorm van een specifieke onrechtmatigedaadactie. Dat opent voor de consument namelijk de weg voor het krijgen van een schadevergoeding.

Kenmerkend aan de regeling die nu getroffen is, is dat het causaliteitsvereiste daar uit wordt gehaald. Dat vergemakkelijkt en versterkt de positie van de consument bij het doen van een beroep op de bepalingen. Het geeft de consument dus meer bescherming. Wij hebben daarbij de lijn gevolgd die ook te vinden was bij de implementatie van de richtlijn inzake misleidende en vergelijkende reclame, waarbij deze richtlijn immers thematisch aansluit. Het leek daarom het beste om deze methodiek te kiezen, al onderken ik dat een andere methodiek denkbaar was geweest. In de kern van de zaak zijn daarvoor twee redenen. De ene is dat de gevolgde lijn aansluit bij wat is gedaan bij de implementatie van de andere richtlijn. De andere is dat deze methodiek de consument extra bescherming biedt, doordat je nu kunt voortbouwen op de onrechtmatigedaadbepalingen.’

De minister geeft dus twee redenen: (1) de eerdere richtlijn misleidende en vergelijkende reclame is ook als species van de onrechtmatige daad geïmplementeerd en (2) aansprakelijkheid geeft meer bescherming dan vernietiging. Op beide argumenten valt wel het een en ander af te dingen. Allereerst is het argument dat ook de Richtlijn misleidende en vergelijkende reclame is geïmplementeerd in de vorm van een actie uit onrechtmatige daad in zoverre onzuiver dat het begrip ‘oneerlijke handelspraktijken’ zoveel meer omvat dan alleen reclame-uitingen. Zelfs ‘after sales’-praktijken tegenover de consument als contractspartij kunnen onder het werkingsbereik van de Richtlijn OHP vallen, zo bleek hiervoor in § 3.2.

Wat het tweede argument betreft – aansprakelijkheid biedt meer bescherming dan vernietiging – kan worden gewezen op een vraag van Kamerlid Gesthuizen. Zij wees er terecht op dat schade niet altijd eenvoudig te bewijzen is of te begroten. Hoe begroot je immers de schade die je als consument lijdt doordat de ‘aangekochte’ internetverbinding in werkelijkheid veel minder snel is dan geadverteerd? Het antwoord van de minister glijdt enigszins langs de vraag heen:

‘Een regeling als deze kan niet alle bewijsproblemen oplossen. Het probleem dat mevrouw Gesthuizen aanduidt, heeft inderdaad een zeker realiteitsgehalte, bijvoorbeeld in het geval van mindere snelheid van het datatransport dan is aangegeven, in een periode waarin onduidelijk is of het gaat om een tijdelijke storing of echt om een tekortschieten in het nakomen van de verplichtingen. Dat je niet alles van tevoren in regels duidelijk kunt krijgen, moeten wij onderkennen. Ik denk echter wel dat deze regeling, deze methodiek, in ieder geval het voordeel heeft dat je de causale relatie niet hoeft aan te tonen. Ik teken hierbij nog aan dat je ook een beroep kunt doen op de bepalingen over de wilsgebreken, waarbij het een het ander niet uitsluit. Ik denk dat wij met deze aanpak het best mogelijke doen. Verder valt natuurlijk iedereen aan te raden om het nodige bij te houden en vast te leggen op

43. HvJ EG 10 april 1984, 14/83, *Jur.* [1984] 1891. Vgl. HvJ EG 22 april 1997, C-180/95, *Jur.* [1997] 2195 (*Nils Draehmpaehl v. Urania Immobilienservice OHG*), waarin werd bepaald dat het wettelijk limiteren van de schadevergoeding bij discriminatie door de werkgever onverenigbaar was met het afschrikwekkende doel van de Richtlijn.

44. HvJ EG 12 maart 2002, *Jur.* [2002] 2631 (*Simone Leitner v. TUI Deutschland GmbH & Co. KG*).

45. *Kamerstukken II* 2007/08, 30.411, nr. 12.

46. *Zie Handelingen II* 2007/08, 14, 937.

47. *Handelingen II* 2007/08, 14, 937.

het punt van gebreken die zich op zo'n moeilijke manier laten aantonen. Wij kunnen niet via de wet alle praktische problemen oplossen maar de rechtsposities worden wel vastgelegd. (...)⁴⁸

Dit vraagstuk had echter anders benaderd moeten worden. Beter is de vraag: *wat is er nodig om de materiële normen uit de Richtlijn OHP binnen het privaatrecht effectief te handhaven?* Dat kan soms een schadevergoedingsplicht zijn, maar soms ook een algeheel terugdraaien van de transactie. Wellicht vergt het ook meer dan vergoeding van vermogensschade en is oprekking van de mogelijkheid van vergoeding voor de aantasting in immateriële belangen – ter compensatie van teleurstelling? – ook nodig. Door te focussen op het aansprakelijkheidsrecht heeft de wetgever in elk geval het risico geschapen dat het aansprakelijkheidsrecht lang niet altijd de sanctie is die art. 11 Richtlijn OHP eist.⁴⁹ Bij de toepassing van de Wet OHP in individuele zaken zal bij wege van richtlijnconforme interpretatie terdege rekening gehouden moeten worden met deze Europeesrechtelijke eisen.

4. Handhaving van de Wet OHP door toezichthouders

4.1. Wat voorafging: de Wet handhaving consumentenbescherming 2006

Veel belangrijker dan de individuele handhaving door consumenten is de publieke handhaving door belangenorganisaties en toezichthouders. Die handhaving werd met de inwerkingtreding van de Wet handhaving consumentenbescherming 2006 in handen gelegd van een nieuwe toezichthouder, de Consumentenautoriteit (CA). De CA kreeg zowel de rol van verbindingsbureau als van bevoegde autoriteit voor de uitvoering van Vo. 2006/2004 (intracommunautaire handhaving en bijstand bij grensoverschrijdende inbreuken op het zogenoemde 'consumentenacquis').⁵⁰ Daarnaast is de CA bevoegd tot handhaving van het 'consumentenacquis' – de regels ter implementatie van Europese richtlijnen op het vlak van consumentenbescherming – in gevallen van zuiver nationale inbreuk en kan de CA een vaststellingsovereenkomst in het kader van de Wet collectieve afwikkeling massaschade aangaan met de schadeveroorzaker. Voor inbreuken betreffende financiële diensten en activiteiten is de CA niet bevoegd, daarvoor is de sectorspecifieke toezichthouder AFM aangewezen. Omdat de CA tegen collectieve inbreuken – die het individuele belang van een enkele

consument overstijgen – optreedt, zijn consumenten geen belanghebbende bij handhavingsbesluiten van de CA. Consumentenorganisaties en concrete ondernemers die geadresseerde zijn van een besluit, zijn dat wel.⁵¹ Natuurlijk kan een consument de CA 'tippen', maar enig recht op handhaving heeft de consument niet onder de Whc.

Aangezien de regels van het 'consumentenacquis' soms puur privaatrechtelijk van aard zijn en gebruikmaken van 'open normen' die normaal gesproken door de civiele rechter toegepast en uitgewerkt worden, is bij de invoering van de Whc besloten tot een zogenoemd duaal handhavingstelsel.⁵² Het duale handhavingstelsel is een experimenteel wetgevingsproduct, niet alleen omdat het beoogt een tweedeling in handhavingsinstrumenten voor de CA te maken maar vooral ook omdat het uitleg en toepassing van puur privaatrechtelijke rechtsfiguren tot onderwerp van een bestuursrechtelijke procedure kan maken.

Het duale stelsel zit kort gezegd als volgt in elkaar. Sommige regels worden gehandhaafd via het bestuursrecht en andere via het privaatrecht (onderdeel b resp. onderdeel a van de bijlage Whc). Handhaving via het bestuursrecht doet de CA door middel van het opleggen van een bestuurlijke boete, last onder dwangsom en/of openbaarmaking van de beschikking. De rechtsbeschermingskolom eindigt bij het College van Beroep voor het Bedrijfsleven (CBB). Handhaving via het privaatrecht geschiedt door het indienen van een civielrechtelijk verzoekschrift voor het Gerechtshof Den Haag (art. 2.5 Whc jo. 3:305d BW), waarna het hof staking van de inbreuk en openbaarmaking van de beschikking kan bevelen, te versterken met een 'gewone' civielrechtelijke dwangsom. In theorie kan de CA overigens ook het bestaande art. 3:305b BW inroepen voor een gewone bodemprocedure bij de relatief bevoegde rechtbank.⁵³

Duidelijk is dat handhaving via het bestuursrecht (in theorie althans) punitiever kan zijn dan handhaving via het privaatrecht, namelijk door de mogelijkheid van het opleggen van een boete. Het duale handhavingstelsel is overigens opgezet als een 'óf-óf-stelsel': de Whc bepaalt dat de betreffende regel van consumentenrecht ófwel via het bestuursrecht gehandhaafd wordt, ófwel via het privaatrecht. Een keuzemogelijkheid voor de CA is niet beoogd.

48. *Handelingen II* 2007/08, 14, 938.

49. R.W. de Vrey, *Towards a European Unfair Competition Law – A Clash Between Legal Families*, Leiden: Brill 2005, p. 72 voorspelt dat de Richtlijn OHP een dode letter zal zijn wat betreft handhaving door consumenten, nu de Richtlijn geen bijzondere handhavingsinstrumenten geeft aan consumenten. Ik vrees dat de implementatie van de Richtlijn als species van de onrechtmatige daad weinig af zal doen aan deze voorspelling.

50. *Kamerstukken II* 2005/06, 30.411, nr. 6, p. 28-29. Zie nader W.H. van Boom, *Tekst en toelichting Wet Handhaving Consumentenbescherming*, Den Haag: SDU 2007, p. 37 e.v.

51. Zie art. 7.1 en 7.2 Whc. Vgl. L. Steijger, 'Wetgevingspraktijken onder de loep genomen: een analyse van de implementatie van de Richtlijn Oneerlijke handelspraktijken in Nederland', *NTER* 2007, p. 132-133.

52. Daarover uitgebreider S.W. Ammerlaan & D.J. Janssen, 'De Consumentenautoriteit: een introductie', *TvC* 2006, p. 139 e.v.; M.A. Heldeweg, 'Een koekoeksjong in het consumentenrecht? Bestuursrechtelijke aspecten van de nieuwe Consumentenautoriteit', *TvC* 2006, p. 147 e.v.; W.H. van Boom, *Tekst en toelichting Wet Handhaving Consumentenbescherming*, Den Haag: SDU 2007, p. 51 e.v.; M.M. van Campen, 'Privaatrechtelijke handhaving door de Consumentenautoriteit', in: W.H. van Boom e.a. (red.), *Privaatrecht ondersteund – doelen, baten, kosten en effecten van bijzondere ondersteuning door de overheid van privaatrechtelijke handhaving*, Den Haag: BJU 2007, p. 35 e.v.

53. *Kamerstukken II* 2005/06, 30.411, nr. 3, p. 34. Vgl. W.H. van Boom, *Tekst en toelichting Wet Handhaving Consumentenbescherming*, Den Haag: SDU 2007, p. 59.

4.2. Hoe verhoudt de Wet OHP zich tot de Whc?

In de Wet OHP worden de CA en AFM als publieke toezichthouder aangewezen voor de handhaving van de Wet OHP; de AFM uiteraard voor wat betreft oneerlijke handelspraktijken ten aanzien van financiële diensten en activiteiten. Er worden geen andere bevoegde autoriteiten aangewezen, zoals wel het geval was bij de Whc. De Wet OHP bevat immers geen sectorspecifieke regels, aldus de regering.⁵⁴ De CA was al bevoegd tot handhaving van het consumentenacquis in zuiver nationale gevallen; daar is nu de Richtlijn OHP aan toegevoegd. De AFM was onder de Whc alleen bevoegd om tegen intracommutaire inbreuken op het consumentenacquis op te treden en de Wet OHP biedt in dat opzicht een nieuwe taak voor de AFM: het handhaven van de Wet OHP in geval van zuiver nationale overtredingen.

Het valt toe te juichen dat de Wet OHP een heldere toedeling van handhavingsbevoegdheid bewerkstelligt en de bevoegdheden niet versnipperd over verschillende toezichthouders, maar de door de regering gebruikte redenering lijkt niet volledig overtuigend. De Wet OHP kent algemene normering, en in die zin is de wet niet sectorspecifiek, maar sommige van de praktijken op de zwarte lijst zijn wel sectorspecifiek.⁵⁵ Ik denk bijvoorbeeld aan art. 6:193g aanhef en onder q BW: onder alle omstandigheden is de praktijk van het 'bedrieglijk beweren dat een product ziekten, gebreken of misvormingen kan genezen' misleidend. Het is dus de CA die moet optreden tegen een medicijn of voedingsmiddel dat een bedrieglijke 'medical claim' doet door misleidend te verwijzen naar bepaalde genezenverklaringen. Maar tegelijk kan een dergelijk geval onder art. 89 Geneesmiddelenwet vallen, dat juist het Staatstoezicht op de volksgezondheid als toezichthouder kent. Langs de weg van art. 5.1 Whc en het zogenoemde samenwerkingsprotocol zal dan afstemming moeten plaatsvinden.⁵⁶ En zo zijn meer gevallen denkbaar waarin bevoegdheden van de CA onder de Wet OHP en een sectorspecifieke toezichthouder samenlopen.

De Wet OHP geeft de mogelijkheid aan de CA tot het opleggen van een hogere bestuurlijke boete ten aanzien van overtredingen van de Wet OHP dan ten aanzien van overtreding van de andere regels van consumentenrecht die al langer tot de bestuursrechtelijke handhaving door de CA behoren. De hoogte van de bestuurlijke boete bedraagt onder de Whc ten hoogste € 67.000 (art. 2.15 Whc). Dat is weinig afschrikwekkend als het om grote economische belangen gaat voor de handelaar, en vandaar dat bij nota van wijziging bij de Wet OHP aan art. 2.15 Whc is toegevoegd dat de bestuurlijke boete maximaal € 450.000 bedraagt indien het een overtreding van regels uit de Wet OHP betreft.⁵⁷ Er wordt geen motivering gegeven voor het onderscheid tussen de verschillen in hoogte. Had het niet voor de hand gelegen de boete over de gehele linie op te trekken?

Naast de vraag naar bevoegdheidsverdeling en de hoogte van de bestuurlijke boete, is er de vraag hoe de handhaving van de Wet OHP in het duale handhavingstelsel van de Whc ingepast moet worden. Het oorspronkelijke wetsvoorstel OHP ging verder op de door de Whc ingeslagen weg van duale handhaving. Art. 6:193a-193d en 193h BW zouden civielrechtelijk gehandhaafd worden via de bijzondere verzoekschriftprocedure van art. 3:305d BW. Dat was kort gezegd omdat die bepalingen open civielrechtelijke normen bevatten die invulling en uitwerking behoeven. Dat is bij uitstek een werkzaamheid van de civiele rechter, zo was de gedachte destijds bij de Whc en ook bij de opstellers van de Wet OHP.⁵⁸ Bovendien gaven de verantwoordelijke bewindslieden bij het oorspronkelijke wetsvoorstel OHP nog als motivering:

'Alleen die normen waarvan de overtreding eenvoudig is vast te stellen, kunnen bestuursrechtelijk worden gehandhaafd. Dit volgt uit artikel 7 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM). Op basis van dit artikel kan alleen een bestuurlijke boete worden opgelegd wanneer in de wetgeving een gebods- of verbodsbepaling is opgenomen die nauwkeurig, duidelijk en ondubbelzinnig is geformuleerd.'⁵⁹

Vage normen zouden dus privaatrechtelijk worden gehandhaafd via de bijzondere verzoekschriftprocedure en alleen de 'duidelijke normen' zouden via het bestuursrecht worden gehandhaafd. Daarom bepaalde het oorspronkelijk voorgestelde art. 8.8 Whc voor die 'duidelijke normen':

- '1. Het is een handelaar niet toegestaan de in de artikelen 193g en 193i van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek genoemde handelspraktijken te verrichten.
2. In het geval van een uitnodiging tot aankoop als bedoeld in artikel 193a, onder g, van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek verstrekt een handelaar de essentiële informatie, bedoeld in artikel 193e van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek indien deze niet reeds uit de context blijkt.
3. In het geval van commerciële communicatie, reclame en marketing daaronder begrepen, verstrekt een handelaar de essentiële informatie, bedoeld in artikel 193f van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek.'

Daarnaast zou art. 3:305d BW worden aangepast. De onderdelen van de bijlagen a en b (civielrechtelijke resp. bestuursrechtelijke handhaving) bij de Whc zouden in overeenstemming hiermee worden gebracht. Het liep echter allemaal anders.

4.3. Het amendement-Vos onder nr. 14

Dat het duale handhavingstelsel van de Whc toch niet wordt gevolgd onder de Wet OHP, is het gevolg van het

54. Zie *Kamerstukken II 2006/07*, 30.928, nr. 3, p. 6-7.

55. SER, *Oneerlijke handelspraktijken op consumententerrein in de EU* (SER Advies 04/06), Sociaal Economische Raad 2004, p. 60 wijst ook op het samenlopen van de Wet OHP en sectorspecifieke regels.

56. Zie meer bepaald art. 11 lid 3 Samenwerkingsprotocol CA-IGZ (W.H. van Boom, *Tekst en toelichting Wet Handhaving Consumentenbescherming*, Den Haag: SDU 2007, p. 237).

57. Zie *Kamerstukken II 2006/07*, 30.928, nr. 9.

58. Zie *Kamerstukken II 2006/07*, 30.928, nr. 8, p. 10-11; p. 13.

59. *Kamerstukken II 2006/07*, 30.928, nr. 8, p. 10.

aannemen van het amendement onder nr. 14 van Kamerlid Vos (PvdA). Als gevolg van dat amendement is namelijk het duale handhavingssysteem voor wat betreft de Wet OHP verlaten en is gekozen voor de 'una via' van het bestuursrecht. Om de 'link' met het privaatrecht niet te verliezen, stelde de indiener voor om na het einde van de bestuursrechtelijke kolom de mogelijkheid te openen van cassatie in het belang der wet bij de Hoge Raad.

Door het amendement-Vos is onder andere art. 8.8 Whc geheel gewijzigd zodat het na inwerkingtreding van de Wet OHP zal bepalen:

'Een handelaar neemt de bepalingen van afdeling 3A van Titel 3 van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek in acht.'

Voorts is door het amendement-Vos aan art. 7.1 Whc het volgende tweede lid toegevoegd:

'Tegen een uitspraak in hoger beroep van het College van Beroep voor het bedrijfsleven kan de procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden beroep in cassatie in het belang der wet instellen wegens schending of verkeerde toepassing van artikel 8.8.'

Het amendement-Vos was op de volgende overwegingen gegrond⁶⁰:

'Dit amendement regelt dat de Consumentenautoriteit en de Autoriteit Financiële Markten (AFM) tegen alle oneerlijke handelspraktijken bestuursrechtelijk kunnen optreden. Daarmee worden deze toezichthouders bevoegd om – zoals bij alle andere markttoezichthouders als de NMa, NZa, OPTA het geval is – ook tegen overtredingen van zogenaamde "open normen" op te treden. Open normen zijn normen die in de concrete omstandigheden van het geval moeten worden uitgelegd en toegepast. Naast open normen zijn er "gesloten normen" waarvan de overtreding eenvoudig is vast te stellen. In het voorliggende wetsvoorstel zijn de Consumentenautoriteit en de AFM slechts aangewezen voor de bestuursrechtelijke handhaving van dergelijke gesloten normen. Er zijn drie argumenten voor dit amendement.

1. Bestuursrechtelijke handhaving is efficiënter dan het tweeledige bestel van zowel civielrechtelijke als bestuursrechtelijke handhaving. De Consumentenautoriteit en de Autoriteit Financiële Markten moeten immers een civielrechtelijk verzoekschrift motiveren, waarna het Gerechtshof in Den Haag het werk moet overdoen. Dat kost tijd en menskracht.

2. Met het amendement verdwijnt de discrepantie in het voorliggende wetsvoorstel tussen de handhaving van open en gesloten normen. Deze discrepantie is er in gelegen dat een malafide handelaar voor een overtreding van een gesloten OHP norm bestraft wordt met een door de Consumentenautoriteit of AFM op te leggen boete van maximaal 450.000 euro, terwijl de handelaar voor een overtreding van een open OHP norm in het geheel geen straf kan krijgen, zelfs als het om een zeer zware overtreding gaat.

3. Bij civielrechtelijke handhaving van een open norm via de verzoekschriftprocedure bij het Gerechtshof Den Haag

(art. 3:305d BW) kan volgens het voorliggende voorstel de toezichthouder slechts een bevel tot staking van de overtreding verzoeken aan de rechter. Er kan echter geen boete worden opgelegd. Ook is schadevergoeding vorderen niet mogelijk via deze verzoekschriftprocedure. Ook via een collectieve actie door een consumentenorganisatie (art. 3:305a BW) of een toezichthouder als de Consumentenautoriteit (art. 3:305b BW) is vordering van schadevergoeding niet mogelijk. Dat betekent dat punitieve sancties ontbreken voor het overtreden van dergelijke open normen, hoewel het gaat om oneerlijke handelspraktijken. Het voorliggende wetsvoorstel heeft daarmee onvoldoende afschrikwekkende werking om malafide handelaars te weerhouden van het overtreden van deze open normen en daarmee is de consument onvoldoende beschermd. Daar komt bij dat staking van een overtreding (logischerwijs) alleen verzocht kan worden bij lopende inbreuken. Een handelaar die zijn oneerlijke praktijken staakt, ont-springt dus de dans. Het amendement maakt het sanctioneren van dergelijke praktijken wel mogelijk door bestuursrechtelijke handhaving (bestuurlijke boete en last onder dwangsom) te introduceren – voor zowel lopende als reeds gemaakte inbreuken. In de mededingingspraktijk heeft deze bestuursrechtelijke praktijk zijn nut bewezen. Uiteraard staat er voor de handelaar die geconfronteerd wordt met sancties altijd rechtsbescherming open in de vorm van beroep bij de rechter (Rechtbank Rotterdam met als hoger beroepsinstantie het College van beroep voor het bedrijfsleven). Deze rechter zal zware eisen stellen aan de bewijslast die de Consumentenautoriteit of AFM naar voren brengen, hetgeen een zorgvuldige afweging van de belangen van zowel de handelaar als de consument waarborgt.

Omdat met dit amendement naast de (gewone) civiele rechter in individuele zaken ook de Rechtbank Rotterdam en het College van beroep voor het bedrijfsleven in de bestuursrechtelijke weg dezelfde begrippen uit het Burgerlijk Wetboek (artikelen 6:193a tot en met 6:193j BW van het wetsvoorstel) uit kunnen leggen, wordt tevens met het amendement bepaald dat "cassatie in het belang der wet" kan worden ingesteld tegen uitspraken in hoger beroep van het College van beroep voor het bedrijfsleven in de bestuursrechtelijke weg. Daarmee wordt uniformiteit van jurisprudentie en begripsuitleg in deze twee verschillende rechtskolommen verzekerd. Conform artikel 78 van de Wet op de rechterlijke organisatie, neemt de Hoge Raad alleen kennis van het beroep in cassatie tegen uitspraken van de administratieve rechter als hierin wettelijk is voorzien (wat met aanneming van dit amendement is geregeld). Alleen de procureur-generaal bij de Hoge Raad kan "cassatie in het belang der wet" eisen. Cassatie in het belang der wet kan niet worden ingesteld indien voor partijen een gewoon rechtsmiddel openstaat en brengt geen nadeel toe aan de rechten door partijen verkregen. Dit vloeit automatisch voort uit artikel 78 van de Wet op de rechterlijke organisatie. De Hoge Raad kan zich dus bijvoorbeeld niet buigen over de hoogte van een opgelegde boete. De procureur-generaal zal cassatie in het belang der wet instellen, als de uitleg van dezelfde BW-begrippen uit elkaar dreigt te lopen door jurisprudentie van verschillende rechters in de twee rechtskolom-

60. *Kamerstukken II* 2007/08, 30.928, nr. 14 (Amendement-Vos), p. 2-3.

men. Met dit amendement wordt bepaald, dat de Hoge Raad het laatste woord heeft bij de uitleg van het Burgerlijk Wetboek. De figuur van cassatie in het belang der wet bij de Hoge Raad tegen uitspraken van administratieve rechters is niet uniek en komt ook voor in het sociale zekerheidsrecht en de fiscaliteit, waarbij dezelfde begrippen zowel door de civiele als de administratieve rechter kunnen worden uitgelegd – zie de wetsgeschiedenis rond artikel 78 van de Wet op de rechterlijke organisatie (TK 27.181, nr. 3 - p. 61 en nr. 6 - p. 103/104).⁶¹

Het amendement werd door Kamerlid Vos beargumenteerd met het benadrukken van de discrepanties tussen bestuursrechtelijke en civielrechtelijke handhaving. Bestuursrechtelijk handhaven werd kort gezegd gepresenteerd als slagvaardig, snel, punitief waar nodig, en met de CA als regisseur, terwijl civielrechtelijk handhaven werd afgeschilderd als een instrument dat stroperig is, weinig ‘tanden’ heeft en kortom niet effectief is.⁶² De duale route zou onnodig omslachtig zijn.

Bij brief van 6 november 2007 ontraadde de Minister van Justitie het amendement omdat het de balans van de juist in werking getreden Whc zou verstoren. Aangeraden werd de evaluatie van de Whc in 2009 af te wachten. Cassatie in het belang der wet werd ook ontraden als zijnde onwenselijk en onnodig, bijvoorbeeld omdat informeel overleg tussen rechters ook een mogelijkheid zou zijn.⁶³

Deze brief bleek geen sterke verdedigingslinie voor het duale handhavingssysteem. Ook bij de mondelinge behandeling van het wetsvoorstel en amendement bleek het duale stelsel nog maar weinig fervente voorstanders over te houden. Dat is verklaarbaar; er is nu eenmaal weinig kruid te vinden dat gewassen is tegen retoriek als:

‘Voor iedere kwaadwillende smerige boef die zich voor doet als ondernemer en die mensen geld uit de zak wil kloppen, is er een afschrikwekkend middel nodig. In de toelichting staat dat de sancties even efficiënt en effectief zullen zijn, maar het lijkt mij dat er een heel belangrijk

verschil is in effectiviteit tussen een toezichthouder die tegen de ene overtreder van de wet zegt: u krijgt van mij nu een fikse bestuurlijke boete – daar gaat een enorm afschrikwekkende werking vanuit – en een toezichthouder die tegen een andere overtreder zegt: wat u doet is niet netjes, als u er niet mee stopt, krijgt u van mij een dwangsom opgelegd. Er is dan toch een enorm verschil in afschrikwekkende werking?’⁶⁴

Bij de behandeling van het wetsvoorstel verdedigt de minister het voorstel wel, maar met weinig kracht van argumenten.⁶⁵ Het bezwaar van art. 7 EVRM (*lex certa*) – dat eerder werd genoemd als obstakel voor bestuursrechtelijke handhaving – werd niet meer genoemd. Dat doet dus de vraag rijzen of het eigenlijk wel een overtuigend argument was.⁶⁵ Hoe dat ook zij, het amendement is aangenomen en de privaatrechtelijke handhaving door de CA en AFM van de Wet OHP is daarmee van de baan. Maatschappelijk gezien is dat een uitkomst die heel wel verdedigbaar is; veel zal afhangen van hoe in de bestuursrechtelijke kolom omgegaan zal worden met het ontwikkelen, toepassen en uitbouwen van algemene concepten als ‘oneerlijk’, ‘misleidend’, ‘professionele toewijding’. Of de bestuursrechtelijke kolom werkelijk slagvaardiger is en ‘meer tanden’ heeft, moet worden afgewacht. Het pad van primair besluit naar oordeel van de CBB zou wel eens doorniger kunnen blijken te zijn dan dat van het civiele verzoekschrift bij het Hof Den Haag tot aan cassatie bij de Hoge Raad. In elk geval zal een enigszins andere rechterlijke attitude van beslissers en beoordelaars in de bestuursrechtelijke rechtsbeschermingskolom worden gevraagd, omdat zij niet alleen besluiten van een bestuursorgaan toetsen maar ook een bijdrage aan de ontwikkeling van Europees privaatrecht zullen moeten leveren.

4.4. *Het wankele bouwwerk van de ‘duale handhaving’*
Intussen verdient een en ander juridisch gezien geen schoonheidsprijs. Als we het ‘bouwwerk’ van de Whc bekijken na plaatsing van de ‘dakkapel’ van de gemen-deerde Wet OHP, dan zien we het volgende:

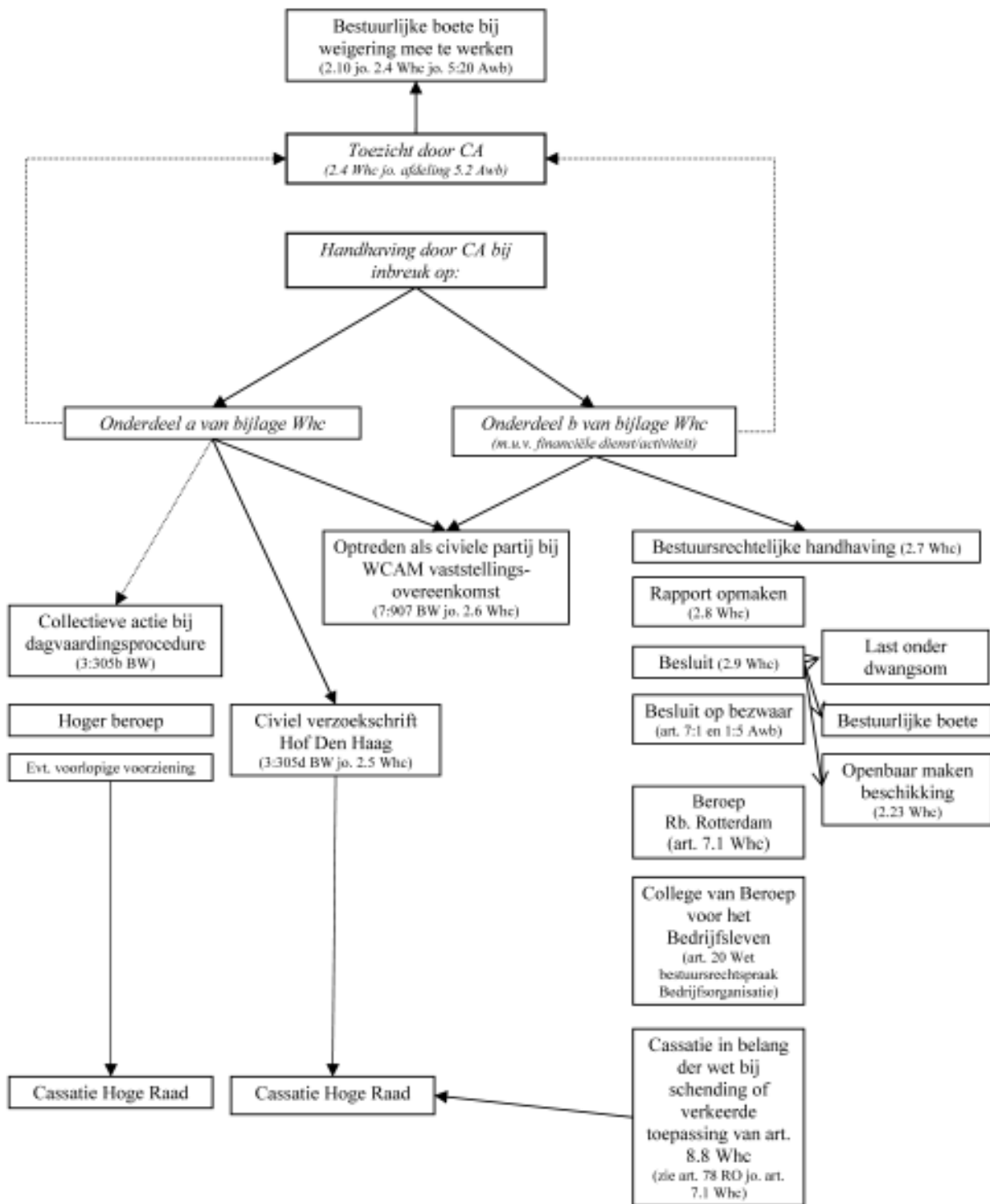
61. Vgl. *Handelingen II* 2007/08, 14, 925.

62. *Kamerstukken II* 2007/08, 30.928, nr. 15.

63. Kamerlid Gesthuizen (SP); *Handelingen II* 2007/08, 14, 940 e.v.

64. *Handelingen II* 2007/08, 14, 938-939.

65. Over art. 7 EVRM in dit verband kort H.E. Bröring, *De bestuurlijke boete* (studiepockets staats- en bestuursrecht nr. 43), Deventer: Kluwer 2005, p. 64-65.

Het bouwwerk van de Whc was al ingewikkeld, en het amendement-Vos heeft het denk ik nog iets ingewikkelder gemaakt. De consequentie van het aannemen van het amendement-Vos is in elk geval dat de verhouding van handhaving van enerzijds de Richtlijn OHP als kaderrichtlijn en de verschillende andere richtlijnen als ‘concrete’ richtlijnen anderzijds, ingewikkelder is geworden. Wat als een bepaalde handelswijze als oneerlijke handelspraktijk gekwalificeerd kan worden, maar tegelijk te scharen valt onder een van de normen uit een andere richtlijn die

via het privaatrecht gehandhaafd moeten worden? Gedacht kan worden aan het gebruik van een grijs beding in algemene voorwaarden, dat op grond van art. 2.5 jo. onderdeel a bijlage Whc via de privaatrechtelijke weg aangepakt moet worden, maar tegelijk mogelijk als een oneerlijke handelspraktijk via de publiekrechtelijke weg aangepakt moet worden. Heeft de CA dan een keuze? Of is het kiezen van het privaatrecht dan per definitie een onaanvaardbare doorkruising van een publiekrechtelijke weg?⁶⁶ Of is het juist andersom? Ik sluit niet uit dat de

66. Over de leer van de onaanvaardbare doorkruising zie men bijv. W. Konijnenbelt & R. van Male, *Hoofdstukken van bestuursrecht*, Den Haag: Elsevier juridisch 2005, p. 411 e.v.

rechtsbescherming voor handelaren langs de civielrechtelijke weg in bepaalde opzichten beter is dan langs de bestuursrechtelijke weg.⁶⁷

Naast deze doorkruisingsproblematiek is er nog de rechterlijke afstemming van bestuursrecht met privaatrecht. Noch de CA, noch de handelaar heeft na het aflopen van de bestuursrechtelijke rechtsbeschermingskolom bij overtreding van art. 8.8 Whc de mogelijkheid om cassatie in te stellen. Het gaat immers om cassatie in het belang der wet. Heeft de P-G bij de Hoge Raad daar tijd voor? Moet het initiatief niet bij belanghebbende partijen liggen, zoals het geval is bij andere wetten die een dergelijke 'cross over cassatie' kennen? En moet – als het voorstel dan toch die 'cross over' introduceert – deze mogelijkheid niet ook gelden voor alle wetsbepalingen die bestuursrechtelijk gehandhaafd worden door de CA? De parlementaire discussie hierover is ronduit oppervlakkig te noemen.

Dan is er nog een probleem ten aanzien van de handhaving van de Wet OHP tegenover 'houders' van 'foute' gedragscodes. De oorspronkelijke tekst van de Wet OHP voorzorg in de mogelijkheid dat CA en AFM kunnen optreden tegen deze houders, als hun gedragscode kort gezegd in strijd komt met het verbod van oneerlijke handelspraktijken. Die handhaving zou via de civielrechtelijke verzoekschriftprocedure geschieden. Het aannemen van het amendement-Vos⁶⁸ heeft evenwel geleid tot het schrappen van het voorgestelde lid 2 van art. 2.5 Whc.⁶⁹ Aangezien echter het voorgestelde tweede lid van art. 2.5 Whc samenhang met de voorgestelde wijziging van art. 3:305d BW, is het ongelukkig te noemen dat die wijziging niet ongedaan is gemaakt. Art. 3:305d BW geeft in de nieuwe opzet dus wél de bevoegdheid aan de CA om een civielrechtelijk verzoekschrift in te dienen ten aanzien van foute gedragscodes, maar kent geen *toedeling* van die bevoegdheid in de Whc. Wie handhaaft de Wet OHP nu tegen houders van foute gedragscodes?⁷⁰

Het aannemen van het amendement-Vos heeft overigens ook consequenties voor collectieve handhaving door consumentenorganisaties. Die hadden met inwerkingtreding van de Whc ook toegang gekregen tot de verzoekschriftprocedure van art. 3:305d BW voor het Hof Den Haag, en wel voor die gevallen waarin de CA die toegang tot het hof ook had (dat wil zeggen: voor handhaving van

de wetsbepalingen genoemd in onderdeel a van de bijlage Whc). Nu de CA de Wet OHP in het geheel niet civielrechtelijk kan handhaven ten overstaan van het Hof Den Haag, kunnen consumentenorganisaties dat evenmin.⁷¹ Consumentenorganisaties kunnen dus niet zelfstandig via art. 3:305d BW tot handhaving van de Wet OHP overgaan tegenover individuele handelaren⁷²; het uitlokken van een handhavingsbesluit van de CA ligt dan meer voor de hand.⁷³

5. De positie van concurrenten

Wat is de positie van concurrenten onder de Wet OHP? De preambule bij de Richtlijn OHP stelt daarover:

'Deze richtlijn beschermt de economische belangen van de consument op rechtstreekse wijze tegen oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten. Daarnaast beschermt zij indirect legitieme ondernemingen tegen concurrenten die de regels in de richtlijn niet in acht nemen' (preambule (8)).

En we kunnen lezen dat:

'de wetgeving van de lidstaten betreffende oneerlijke handelspraktijken, waaronder oneerlijke reclame, die de economische belangen van de consumenten rechtstreeks en aldus de economische belangen van legitieme concurrenten onrechtstreeks schaden, bij deze richtlijn geharmoniseerd (worden)' (preambule (6)).

De richtlijn richt zich dus uitdrukkelijk niet op bescherming van ondernemers tegen oneerlijke handelspraktijken.⁷⁴ Ondernemers die schade lijden door oneerlijke handelspraktijken moeten zich daarom bedienen van gewone rechtsmiddelen zoals het onrechtmatigedaadsrecht, de wilsgebreken en uiteraard afd. 6.3.4 (misleidende en vergelijkende reclame), welke afdeling door de Wet OHP juist uitsluitend ten behoeve van concurrenten wordt opgesteld.⁷⁵

De vraag die in dit verband kan worden gesteld, is of de Richtlijn OHP alleen ziet op handhaving door consumenten zelf en door belangenorganisaties en autoriteiten, of

67. In bepaalde opzichten is de civielrechtelijke weg gunstiger (bijv. geen punitieve sanctie), maar in andere opzichten niet (bewijslastomkering ex art. 6:193j BW).

68. *Kamerstukken II* 2007/08, 30.928, nr. 14.

69. Het voorgestelde art. 2.5 lid 2 Whc zou luiden: 'De Consumentenautoriteit kan eveneens een verzoekschrift als bedoeld in artikel 305d van Boek 3 van het Burgerlijk Wetboek indienen indien zij van oordeel is dat een gedragscode het handelen in strijd met de artikelen 193a tot en met 193i van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek bevordert, tenzij de gedragscode betrekking heeft op een financiële dienst of activiteit.' Vgl. *Kamerstukken II* 2006/07, 30.928, nr. 2, p. 8.

70. Op zich staat de Richtlijn OHP wel toe dat lidstaten zelf beslissen of zij de mogelijkheid bieden om handhavend op te treden tegen foute gedragscodes; zie art. 11 (1) Richtlijn OHP.

71. Dit volgt uit de wijze waarop art. 3:305d BW de bevoegdheid van deze organisaties koppelt aan die van de CA.

72. Voor mij is niet duidelijk wat dit alles nu betekent voor het beroep van consumentenorganisaties op art. 3:305d BW tegenover houders van foute gedragscodes. Met het schrappen van art. 2.5 Whc lijkt ook die procesbevoegdheid in de lucht te komen hangen.

73. Consumentenorganisaties zijn belanghebbende onder de Whc; zie art. 7.2. Om het nog iets gecompliceerder te maken: de civielrechtelijke route van art. 3:305a BW is overigens ook nog begaanbaar voor consumentenorganisaties. Zie over deze complicaties W.H. van Boom, *Tekst en toelichting Wet Handhaving Consumentenbescherming*, Den Haag: SDU 2007, p. 79 e.v.

74. *Kamerstukken II* 2006/07, 30.928, nr. 8, p. 6. Vgl. L. Steijger, 'Wetgevingspraktijken onder de loep genomen: een analyse van de implementatie van de Richtlijn Oneerlijke handelspraktijken in Nederland', *NTER* 2007, p. 125-126. R.W. de Vrey, 'Eerlijk is eerlijk: de consument voorop?', *TvC* 2004, p. 5, stelt in dit verband vast dat het uittrekken van b2b- en b2c-handel de situatie eerder compliceert dan verlicht. SER, *Oneerlijke handelspraktijken op consumententerrein in de EU* (SER Advies 04/06), Sociaal Economische Raad 2004, p. 53 stelt kort gezegd dat dit een logische tweedeling is.

75. *Kamerstukken II* 2006/07, 30.928, nr. 8, p. 6, p. 7. Zie ook *Kamerstukken II* 2006/07, 30.928, nr. 3, p. 15. Over de positie van ondernemers nader de bijdrage van Verdell aan dit themanummer. Bedacht moet ook nog worden dat kleine bedrijfsmatige gebruikers van gas en

dat zij ook op handhaving door *concurrenten ten behoeve van consumentenbelangen* ziet. In art. 11 (1) Richtlijn OHP is namelijk onder meer bepaald:

‘De lidstaten zorgen voor de invoering van passende en doeltreffende middelen ter bestrijding van oneerlijke handelspraktijken, zodat de naleving van deze richtlijn in het belang van de consumenten kan worden afgedwongen.

Daartoe behoren wettelijke bepalingen op grond waarvan personen of organisaties die volgens de nationale wetgeving een rechtmatig belang hebben bij het bestrijden van oneerlijke handelspraktijken, *met inbegrip van de concurrenten*:

- a) in rechte kunnen optreden tegen die oneerlijke handelspraktijken, en/of
- b) die oneerlijke handelspraktijken kunnen voorleggen aan een administratieve instantie die bevoegd is om hetzij zelf een uitspraak te doen over een klacht, hetzij een passende gerechtelijke procedure in te leiden.’ (mijn cursivering, WvB)

De Wet OHP besteedt nergens bijzondere aandacht aan de positie van concurrenten als handhaver ten behoeve van consumenten.⁷⁶ Zoals Broekman eerder in dit tijdschrift terecht stelde, hebben concurrenten wel rechtmatig belang bij een verbod van oneerlijke handelspraktijken, temeer omdat van individuele consumenten weinig actiebereidheid te verwachten valt.⁷⁷ Ook de Vereniging voor Reclamerecht heeft – in het licht van art. 11 Richtlijn OHP denk ik terecht – de vraag gesteld waarom het wetsvoorstel geen actiemogelijkheid voor concurrenten kent, niet als dienaar van hun eigen belang maar als ‘dienaar van het algemene consumentenbelang’.⁷⁸ Het feit dat concurrenten evenmin in de Whc als belanghebbende zijn aangewezen bij besluiten van de CA maakt een en ander nog problematischer. Consumentenorganisaties kunnen wél, maar concurrenten en hun belangenorganisaties kunnen de CA níét tot verantwoording roepen over het al dan niet handhaven van het ‘consumentenacquis’.⁷⁹ Daargelaten of dit een evenwichtige toegang tot de bestuursrechtelijke rechtsbescherming biedt, het beeld dat zich in elk geval opdringt is dat art. 11 van de Richtlijn op dit punt niet (heel helder) is geïmplementeerd. Verdedigbaar is natuurlijk de opvatting dat concurrenten altijd in rechte kunnen optreden door via de weg van art. 6:162 BW een ‘gewone’ actie in te stellen, waarbij de rechter een zekere reflexwerking aan de Wet OHP kan toeken-

nen. Dat lijkt mij geen begaanbare weg, want dan zou nodig zijn dat de rechter in het kader van art. 6:162 BW oordeelt dat individuele concurrenten mogen opkomen voor andere belangen dan eigen belangen. Dat zou minst genomen een opmerkelijke evolutie zijn van het belangen relativiteitsvereiste zoals die momenteel gelden. De weg van art. 6:162 BW is dus hoogst onzeker, en daarmee onvoldoende als implementatiemaatregel.

6. Handhaving van gedragscodes via het privaatrecht

Een fraaie bijkomstigheid van de Wet OHP is dat het een civielrechtelijk handhavingskader geeft voor gevallen van niet-naleving van gedragscodes.⁸⁰ Ondertekent een handelaar een gedragscode met ‘concrete en kenbare verplichtingen’⁸¹ en geeft de handelaar aan dat hij aan die code gebonden is, dan kan dat een omstandigheid zijn voor de gemiddelde consument om juist met díé handelaar in zee te gaan. Het vervolgens niet-naleven van de gedragscode levert dan een oneerlijke (want misleidende) handelspraktijk op (art. 6:193c lid 2 BW). Dit is in potentie een zeer belangrijke vernieuwing die de Richtlijn OHP aan ons recht toevoegt: niet-naleving is onrechtmatig tegenover consumenten. Niet nodig lijkt mij in dit verband dat de consument die het betreft, aantoonde dat hij juist met deze handelaar contracteerde vanwege diens ondertekening; het gaat immers om wat de gemiddelde consument zou hebben gedaan. Dat geeft consumenten een breekijzer om handelaren aansprakelijk te stellen voor niet-naleving van de gedragscode, maar belangrijker lijkt mij dat het aan consumentenorganisaties toegang tot de rechter geeft om naleving af te dwingen (via art. 3:305a BW).

Toch is de werking van art. 6:193c lid 2 BW niet zonder problemen. Ik werp in dit verband drie vragen op. In de eerste plaats is er de vraag of het noodzakelijk is dat de betreffende gedragscode concrete verplichtingen *jegens consumenten* inhoudt, of kan ook een gedragscode die abstracte verplichtingen geeft (al dan niet tegenover de houder van de gedragscode, zoals een koepelorganisatie) onder het werkingsbereik vallen? Ik ben geneigd om te menen dat inderdaad beide categorieën eronder kunnen vallen, zolang consumenten erop mochten vertrouwen dat de gedragscode tot bepaald gedrag tegenover hen zou leiden.

In de tweede plaats kan men zich afvragen of het noodzakelijk is dat het om gedragscodes gaat die zich richten op *contracterende* consumenten. In de verzekeringsbranche zijn bijvoorbeeld gedragscodes van kracht die niet zozeer

elektriciteit met invoering van de Wet OHP niet langer de bescherming genieten op grond van art. 52b lid 1, 6 en 7 Gaswet en art. 95m lid 1, 6, en 7 Elektriciteitswet 1998; zie art. V en VI Wet OHP en daarover *Kamerstukken II* 2006/07, 30.928, nr. 3, p. 19-20.

76. De transponeringstabel bij de MvT (p. 11) verwijst ten aanzien van art. 11 (1) Richtlijn naar bepalingen die niets bepalen over concurrenten.

77. M.F.H. Broekman, ‘De richtlijn Oneerlijke Handelspraktijken’, *TvC* 2005, p. 182. Vgl. R.W. de Vrey, *Towards a European Unfair Competition Law – A Clash Between Legal Families*, Leiden: Brill 2005, p. 72, die voorspelt dat de Richtlijn OHP een dode letter zal zijn wat betreft handhaving door consumenten, nu de Richtlijn geen bijzondere handhavingsinstrumenten geeft aan consumenten.

78. Vereniging voor Reclamerecht (Studiegroep implementatie OHP Richtlijn), *Advies van de studiegroep implementatie OHP Richtlijn aan het bestuur van de Vereniging voor Reclamerecht*, 2007, p. 3, p. 18. Vgl. ook L. Steijger, ‘Wetgevingspraktijken onder de loep genomen: een analyse van de implementatie van de Richtlijn Oneerlijke handelspraktijken in Nederland’, *NTER* 2007, p. 133-134; R.W. de Vrey, *Towards a European Unfair Competition Law – A Clash Between Legal Families*, Leiden: Brill 2005, p. 61-62; Geraint G. Howells e.a., *European Fair Trading Law; The Unfair Commercial Practices Directive*, Aldershot: Ashgate 2006, p. 221.

79. Dit obstakel zou mogelijk kunnen worden omzeild als de betreffende branche overgaat tot het oprichten van een stichting ter behartiging van de belangen van consumenten in de betreffende branche.

80. Zie over handhaving met betrekking tot ‘foute’ gedragscodes hiervoor § 4.4.

81. Art. 6:193c lid 2 aanhef en onder b BW; ‘verifieerbare verplichtingen’; art. 6 lid 2 aanhef en onder b Richtlijn OHP.

zien op gedrag tegenover de verzekerde cliënt maar op gedrag tegenover derde-benadeelden (denk aan bedrijfsregeling 15 van WAM-verzekeraars voor de afwikkeling van letselschade). Ik zou hier menen dat het moet gaan om de beslissing die de gemiddelde consument zou nemen: zou die zich bij het kiezen voor een WAM-verzeekerar laten leiden door diens schadeafwikkelingsbeleid tegenover derden? Ik sluit het niet uit, maar heel waarschijnlijk acht ik het niet.

In de derde plaats is er de vraag naar handhaving door concurrenten. Kunnen concurrenten het collectieve consumentenbelang bij naleving van de Wet OHP behartigen door naleving van aangeslotenen bij de code af te dwingen dan wel door gedragscodes die strijdig zijn met de Wet OHP aan te pakken? Ook hier biedt de Wet OHP geen bijzondere positie aan concurrenten en moet men terugvallen op de 'gewone' handhavingsmiddelen die het privaatrecht biedt (of vaak ook niet biedt).

7. Conclusie

De inwerkingtreding van de Wet OHP zal in meerdere opzichten een belangrijke impuls geven aan het consumentenrecht. Allereerst biedt de Wet OHP natuurlijk de codificatie van een uniform kader voor de beoordeling van oneerlijke, misleidende en agressieve handelspraktijken. Maar het geeft ook een nadere impuls aan het 'lokale' verbintenissenrecht in het algemeen en de ontwikkeling van informatie- en transparantieplichtingen van 'handelaren' in het bijzonder. Problematisch aan de implementatie van de oneerlijke handelspraktijk als species van de onrechtmatige daad is dat aansprakelijkheidsrecht niet altijd het meest geschikte kader is voor beoordeling van de betreffende praktijk en voor de vraag hoe deze gesanctioneerd moet worden.

De positie van concurrenten binnen de Wet OHP is naar mijn mening niet goed geregeld, evenmin als handhaving van gedragscodes.

Belangrijk is voorts dat de Wet OHP de handhaving van consumentenrecht in algemene zin verder naar het publiekrechtelijke domein trekt. Daarin schuilt ook direct een knelpunt: de afbakening van privaatrecht en publiekrecht is problematisch, het duale handhavingstelsel is ingewikkeld en het is onzeker hoe bestuursrechters het veld van het consumentenrecht gaan 'bespelen'. Duidelijk is wel dat het hier gaat om een ingrijpende verschuiving van verantwoordelijkheid voor de rechtsontwikkeling in het consumentenrecht naar het domein van de bestuursrechter. Hoe zou bijvoorbeeld de aandelenlease-affaire zijn afgelopen als een belangenorganisatie bij de AFM had kunnen klagen over misleidende informatie en de omissie van essentiële informatie? Dan zou wellicht niet de toepassing van het dwalingsleerstuk in talrijke civiele rechtszaken het (moeizame) breekijzer zijn geweest waarmee de Duisenberg-regeling tot stand zou zijn gekomen, maar de toepassing van art. 8.8 Whc in een bestuursrechtelijke procedure waarin art. 6:193c en 193d BW centraal zouden zijn gesteld.⁸²

De handhaving van de Wet OHP is complex. Er zijn verschillende spelers bezig op verschillende velden, en de 'uitslag' in elke aparte wedstrijd zou relevantie moeten hebben voor het spel op de andere velden.⁸³ Er zijn individuele consumenten, relatief bevoegde civiele rechters, consumentenorganisaties, de CA c.q. AFM, het 'consumenten Hof' te Den Haag, de bestuursrechtelijke kamer van de Rechtbank Rotterdam, het CBB, en de Hoge Raad. Soms zijn sectorspecifieke toezichthouders en zelfs het Openbaar Ministerie betrokken. Wie voert de regie? Misschien moet de CA ook maar het 'verbindingsbureau binnen Nederland' worden voor de toepassing van de Wet OHP?

82. Dat roept overigens weer de vraag op naar de reikwijdte van het 'gezag van gewijsde' van de bestuursrechtelijke procedure voor (follow on) civiele acties van individuele consumenten.

83. Zie over de verhouding tussen individuele en collectieve handhaving ook *Kamerstukken II* 2006/07, 30.928, nr. 8, p. 16-17.

Bijlage: art. 3:305d BW, afd. 6.3.3A BW en afd. 6.3.4 BW

Na inwerkingtreding van het wetsvoorstel OHP (Kamerstukken I 2007/08, 30.928, nr. A) zal art. 3:305d BW als volgt luiden:

1. Het gerechtshof te 's-Gravenhage kan op verzoek van:
 - a. de Consumentenautoriteit;
 - b. de Stichting Autoriteit Financiële Markten, of
 - c. een stichting of vereniging met volledige rechtsbevoegdheid, die krachtens haar statuten tot taak heeft de bescherming van gelijksoortige belangen van andere personen, bevelen dat degene die een overtreding als bedoeld in artikel 1.1 onder k van de Wet handhaving consumentenbescherming pleegt van de wettelijke bepalingen, bedoeld in onderdeel a van de bijlage bij de Wet handhaving consumentenbescherming, die overtreding staakt.
2. Het gerechtshof kan eveneens op hun verzoek bevelen dat een gedragscode die een handelen in strijd met de artikelen 193a tot en met 193i van Boek 6 bevordert door de houder van die gedragscode, bedoeld in artikel 193a, onder i, van Boek 6, wordt aangepast.
3. Het gerechtshof kan voorts worden verzocht degene die de overtreding pleegt, dan wel de houder van de gedragscode die het handelen in strijd met de artikelen 193a tot en met 193i van Boek 6 bevordert, te veroordelen tot het openbaar maken of openbaar laten maken van de beschikking, bedoeld in de leden 1 en 2. Indien er sprake is van een misleidende handelspraktijk als bedoeld in de artikelen 193c tot en met 193g van Boek 6, kan het gerechtshof op verzoek de handelaar tevens veroordelen tot rectificatie van de informatie. De openbaarmaking of rectificatie geschiedt op een door het gerechtshof te bepalen wijze en op kosten van de door het gerechtshof aan te geven partij of partijen.
4. Artikel 305a lid 2 is van overeenkomstige toepassing, indien een stichting of een vereniging met volledige rechtsbevoegdheid die krachtens haar statuten tot taak heeft het behartigen van de collectieve belangen van personen, een verzoek indient als bedoeld in de leden 1, 2 en 3.
5. Het gerechtshof behandelt het verzoek onverwijld.
6. Geschillen ter zake van de tenuitvoerlegging van de in de leden 1, 2 en 3 bedoelde veroordelingen, alsmede van de veroordeling tot betaling van een dwangsom, zo deze is opgelegd, worden bij uitsluiting door het gerechtshof te 's-Gravenhage beslist.

Na inwerkingtreding van het wetsvoorstel OHP (Kamerstukken I 2007/08, 30.928, nr. A) zullen afd. 6.3.3A en 6.3.4 BW als volgt luiden:

Afdeling 6.3.3A Oneerlijke handelspraktijken

Artikel 6:193a BW

1. In deze afdeling wordt verstaan onder:
 - a. consument: natuurlijk persoon die niet handelt in de uitoefening van een beroep of bedrijf;

- b. handelaar: natuurlijk persoon of rechtspersoon die handelt in de uitoefening van een beroep of bedrijf of degene die ten behoeve van hem handelt;
- c. product: goed, elektriciteit daaronder begrepen, of dienst;
- d. handelspraktijk: iedere handeling, omissie, gedraging, voorstelling van zaken of commerciële communicatie, met inbegrip van reclame en marketing, van een handelaar, die rechtstreeks verband houdt met de verkoopbevordering, verkoop of levering van een product aan consumenten;
- e. besluit over een overeenkomst: een door een consument genomen besluit over de vraag of, en, zo ja, hoe en op welke voorwaarden hij een product koopt, geheel of gedeeltelijk betaalt, behoudt of van de hand doet, of een contractueel recht uitoefent in verband met het product, ongeacht of de consument overgaat tot handelen;
- f. professionele toewijding: normale niveau van bijzondere vakkundigheid en van zorgvuldigheid dat redelijkerwijs van een handelaar ten aanzien van consumenten mag worden verwacht, in overeenstemming met de op hem rustende verantwoordelijkheid, voortvloeiend uit de voor die handelaar geldende professionele standaard en eerlijke marktpraktijken;
- g. uitnodiging tot aankoop: commerciële boodschap die de kenmerken en de prijs van het product op een aan het gebruikte medium aangepaste wijze vermeldt en de consument aldus in staat stelt een aankoop te doen;
- h. on gepaste beïnvloeding: uitbuiten van een machtspositie ten aanzien van de consument om, zelfs zonder gebruik van of dreiging met fysiek geweld, pressie uit te oefenen op een wijze die het vermogen van de consument om een geïnformeerd besluit te nemen, aanzienlijk beperkt;
- i. gedragscode: regels die vaststellen hoe handelaren die zich aan de code binden, zich gedragen met betrekking tot een of meer bepaalde handelspraktijken of bedrijfssectoren en die niet bij of krachtens wettelijke voorschriften zijn vastgesteld;
- j. houder van een gedragscode: rechtspersoon of groep van handelaren die verantwoordelijk is voor het opstellen en herzien van een gedragscode of het toezien op de naleving van de gedragscode door degenen die zich hieraan hebben gebonden;
- k. richtlijn: richtlijn nr. 2005/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 11 mei 2005 betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten op de interne markt (PbEG L 149).

2. In deze afdeling wordt mede verstaan onder gemiddelde consument: het gemiddelde lid van een specifieke groep waarop de handelaar zich richt of het gemiddelde lid van een specifieke groep waarvan de handelaar redelijkerwijs kan voorzien dat die groep wegens hun geestelijke of lichamelijke beperking, hun leeftijd of goedgelovigheid bijzonder vatbaar is voor de handelspraktijk of voor het onderliggende product.

3. Deze afdeling is niet van toepassing op de certificering van goederen van edelmetaal en de vermelding van het edelmetaalgehalte voor deze goederen.

Artikel 6:193b BW

1. Een handelaar handelt onrechtmatig jegens een consument indien hij een handelspraktijk verricht die oneerlijk is.
2. Een handelspraktijk is oneerlijk indien een handelaar handelt:
 - a. in strijd met de vereisten van professionele toewijding, en
 - b. het vermogen van de gemiddelde consument om een geïnformeerd besluit te nemen merkbaar is beperkt of kan worden beperkt, waardoor de gemiddelde consument een besluit over een overeenkomst neemt of kan nemen, dat hij anders niet had genomen.
3. Een handelspraktijk is in het bijzonder oneerlijk indien een handelaar:
 - a. een misleidende handelspraktijk verricht als bedoeld in de artikelen 193c tot en met 193g, of
 - b. een agressieve handelspraktijk verricht als bedoeld in de artikelen 193h en 193i.
4. De gangbare en rechtmatige reclamepraktijk waarbij overdreven uitspraken worden gedaan of uitspraken die niet letterlijk dienen te worden genomen, maken een reclame op zich niet oneerlijk.

Artikel 6:193c BW

1. Een handelspraktijk is misleidend indien informatie wordt verstrekt die feitelijk onjuist is of die de gemiddelde consument misleidt of kan misleiden, al dan niet door de algemene presentatie van de informatie, zoals ten aanzien van:
 - a. het bestaan of de aard van het product;
 - b. de voornaamste kenmerken van het product, zoals beschikbaarheid, voordelen, risico's, uitvoering, samenstelling, accessoires, klantenservice en klachtenbehandeling, procédé en datum van fabricage of verichting, levering, geschiktheid voor het gebruik, gebruiksmogelijkheden, hoeveelheid, specificatie, geografische of commerciële oorsprong, van het gebruik te verwachten resultaten, of de resultaten en wezenlijke kenmerken van op het product verrichte tests of controles;
 - c. de verplichtingen van de handelaar, de motieven voor de handelspraktijk en de aard van het verkoopproces, een verklaring of een symbool in verband met directe of indirecte sponsoring of erkenning van de handelaar of het product;
 - d. de prijs of de wijze waarop de prijs wordt berekend, of het bestaan van een specifiek prijsvoordeel;
 - e. de noodzaak van een dienst, onderdeel, vervanging of reparatie;
 - f. de hoedanigheid, kenmerken en rechten van de handelaar of zijn tussenpersoon, zoals zijn identiteit, vermogen, kwalificaties, status, erkenning, affiliatie, connecties, industriële, commerciële of eigendomsrechten of zijn prijzen, bekroningen en onderscheidingen;
 - g. de rechten van de consument waaronder het recht van herstel of vervanging van de afgeleverde zaak of het recht om de prijs te verminderen, of de risico's die de consument eventueel loopt, waardoor de gemiddelde consument een besluit over een overeen-

komst neemt of kan nemen, dat hij anders niet had genomen.

2. Een handelspraktijk is eveneens misleidend indien:
 - a. door de marketing van het product waaronder het gebruik van vergelijkende reclame verwarring wordt geschapen ten aanzien van producten, handelsmerken, handelsnamen of andere onderscheidende kenmerken van een concurrent;
 - b. de handelaar een verplichting die is opgenomen in een gedragscode niet nakomt, voor zover:
 1. de verplichting concreet en kenbaar is, en
 2. de handelaar aangeeft dat hij aan die gedragscode gebonden is, waardoor de gemiddelde consument een besluit over een overeenkomst neemt of kan nemen, dat hij anders niet had genomen.

Artikel 6:193d BW

1. Een handelspraktijk is bovendien misleidend indien er sprake is van een misleidende omissie.
2. Een misleidende omissie is iedere handelspraktijk waarbij essentiële informatie welke de gemiddelde consument nodig heeft om een geïnformeerd besluit over een transactie te nemen, wordt weggelaten, waardoor de gemiddelde consument een besluit over een overeenkomst neemt of kan nemen, dat hij anders niet had genomen.
3. Van een misleidende omissie is eveneens sprake indien essentiële informatie als bedoeld in lid 2 verborgen wordt gehouden of op onduidelijke, onbegrijpelijke, dubbelzinnige wijze dan wel laat verstrekt wordt, of het commerciële oogmerk, indien dit niet reeds duidelijk uit de context blijkt, niet laat blijken, waardoor de gemiddelde consument een besluit over een overeenkomst neemt of kan nemen, dat hij anders niet had genomen.
4. Bij de beoordeling of essentiële informatie is weggelaten of verborgen is gehouden worden de feitelijke context, de beperkingen van het communicatiemedium alsook de maatregelen die zijn genomen om de informatie langs andere wegen ter beschikking van de consument te stellen, in aanmerking genomen.

Artikel 6:193e BW

In het geval van een uitnodiging tot aankoop is de volgende informatie, voor zover deze niet reeds uit de context blijkt, essentieel als bedoeld in artikel 193d lid 2:

- a. de voornaamste kenmerken van het product, in de mate waarin dit gezien het medium en het product passend is;
- b. de identiteit en het geografisch adres van de handelaar, zijn handelsnaam en, in voorkomend geval, de identiteit en het geografisch adres van de handelaar namens wie hij optreedt;
- c. de prijs, inclusief belastingen, of, als het om een product gaat waarvan de prijs redelijkerwijs niet vooraf kan worden berekend, de manier waarop de prijs wordt berekend en, in voorkomend geval, de extra vracht-, leverings- of portokosten of, indien deze kosten redelijkerwijs niet vooraf kunnen worden berekend, het feit dat deze extra kosten moeten worden betaald;
- d. de wijze van betaling, levering, uitvoering en het beleid inzake klachtenbehandeling, indien deze afwijken van de vereisten van professionele toewijding; en

- e. indien er een recht op herroeping of annulering is, het bestaan van dit recht.

Artikel 6:193f BW

Indien er sprake is van commerciële communicatie, reclame of marketing daaronder begrepen, is de informatie genoemd bij of krachtens de volgende artikelen in ieder geval essentieel als bedoeld in artikel 193d lid 2:

- a. artikel 15d leden 1 en 2 en artikel 15e lid 1 van Boek 3;
- b. artikel 46c lid 1 van Boek 7;
- c. artikel 48f leden 1 en 2 van Boek 7;
- d. artikel 501 lid 1 van Boek 7;
- e. artikelen 73 tot en met 75 van de Geneesmiddelenwet;
- f. artikelen 4:20, 4:73 en 5:13 van de Wet op het financieel toezicht;
- g. artikel 2b van de Prijzenwet.

Artikel 6:193g BW

De volgende handelspraktijken zijn onder alle omstandigheden misleidend:

- a. beweren aan een gedragscode gebonden te zijn en daarnaar te handelen, wanneer dit niet het geval is;
- b. een vertrouwens-, kwaliteits- of ander soortgelijk label aanbrengen zonder daarvoor de vereiste toestemming te hebben gekregen;
- c. beweren dat een gedragscode door een publieke of andere instantie is erkend wanneer dit niet het geval is;
- d. beweren dat een handelaar of een product door een openbare of particuliere instelling is aanbevolen, erkend of goedgekeurd terwijl dat niet het geval is, of iets dergelijks beweren zonder dat aan de voorwaarde voor de aanbeveling, erkenning of goedkeuring is voldaan;
- e. producten tegen een genoemde prijs te koop aanbieden zonder dat de handelaar aangeeft dat er een grond vermoeden bestaat dat hij deze producten of gelijkwaardige producten niet tegen die prijs kan leveren of door een andere handelaar kan doen leveren gedurende een periode en in hoeveelheden die, rekening houdend met het product, de omvang van de voor het product gevoerde reclame en de aangeboden prijs, redelijk zijn;
- f. producten tegen een genoemde prijs te koop aanbieden en vervolgens:
 - 1. weigeren het aangeboden artikel aan de consument te tonen, of
 - 2. weigeren een bestelling op te nemen of het product binnen een redelijke termijn te leveren, of
 - 3. een exemplaar van het artikel met gebreken tonen, met de bedoeling een ander product aan te prijzen;
- g. bedrieglijk beweren dat het product slechts gedurende een zeer beperkte tijd beschikbaar zal zijn of dat het slechts onder speciale voorwaarden gedurende een zeer beperkte tijd beschikbaar zal zijn om de consument onmiddellijk te doen beslissen en hem geen kans of onvoldoende tijd te geven een geïnformeerd besluit te nemen;
- h. de consument met wie de handelaar voorafgaand aan de transactie heeft gecommuniceerd in een taal die geen officiële taal is van de lidstaat waar de handelaar

gevestigd is, beloven een klantendienst te verschaffen en deze dienst vervolgens enkel beschikbaar te stellen in een andere taal zonder dit duidelijk aan de consument te laten weten alvorens de consument de overeenkomst aangaat;

- i. beweren of anderszins de indruk wekken dat een product legaal kan worden verkocht terwijl dit niet het geval is;
- j. wettelijke rechten van consumenten voorstellen als een onderscheidend kenmerk van het aanbod van de handelaar;
- k. redactionele inhoud in de media, waarvoor de handelaar heeft betaald, gebruiken om reclame te maken voor een product, zonder dat dit duidelijk uit de inhoud of uit duidelijk door de consument identificeerbare beelden of geluiden blijkt;
- l. feitelijk onjuiste beweringen doen betreffende de aard en de omvang van het gevaar dat de persoonlijke veiligheid van de consument of zijn gezin zou bedreigen indien de consument het product niet koopt;
- m. een product dat lijkt op een door een bepaalde fabrikant vervaardigd product op een zodanige wijze aanbevelen dat bij de consument doelbewust de verkeerde indruk wordt gewekt dat het product inderdaad door die fabrikant is vervaardigd, terwijl dit niet het geval is;
- n. een piramidesysteem opzetten, beheren of aanbevelen waarbij de consument tegen betaling kans maakt op een vergoeding die eerder voortkomt uit het aanbrengen van nieuwe consumenten in het systeem dan uit de verkoop of het verbruik van goederen;
- o. beweren dat de handelaar op het punt staat zijn zaak te beëindigen of te verhuizen, indien dit niet het geval is;
- p. beweren dat producten het winnen bij kansspelen kunnen vergemakkelijken;
- q. bedrieglijk beweren dat een product ziekten, gebreken of misvormingen kan genezen;
- r. feitelijk onjuiste informatie verstrekken over marktomstandigheden of de mogelijkheid het product te bemachtigen met de bedoeling de consument het product te doen aanschaffen tegen voorwaarden die minder gunstig zijn dan de normale marktvoorwaarden;
- s. in de context van een handelspraktijk beweren dat er een wedstrijd wordt georganiseerd of prijzen worden uitgelooft zonder de aangekondigde prijzen of een redelijk alternatief daadwerkelijk toe te kennen;
- t. een product als gratis, voor niets of kosteloos te omschrijven als de consument iets anders moet betalen dan de onvermijdelijke kosten om in te gaan op het aanbod en het product af te halen dan wel dit te laten bezorgen;
- u. marketingmateriaal voorzien van een factuur of een soortgelijk document waarin om betaling wordt gevraagd, waardoor bij de consument de indruk wordt gewekt dat hij het aangeprezen product al heeft besteld terwijl dat niet het geval is;
- v. op bedrieglijke wijze beweren of de indruk wekken dat de handelaar niet optreedt ten behoeve van zijn handel, bedrijf, ambacht of beroep of zich op bedrieglijke wijze voordoen als consument;

- w. op bedrieglijke wijze de indruk wekken dat voor een bepaald product service na verkoop beschikbaar is in een andere lidstaat dan die waar het product wordt verkocht.

Artikel 6:193h BW

1. Een handelspraktijk is in haar feitelijke context, al haar kenmerken en omstandigheden in aanmerking genomen, agressief indien door intimidatie, dwang, waaronder het gebruik van lichamelijk geweld, of ongepaste beïnvloeding, de keuzevrijheid of de vrijheid van handelen van de gemiddelde consument met betrekking tot het product aanzienlijk wordt beperkt of kan worden beperkt waardoor de gemiddelde consument een besluit over een overeenkomst neemt of kan nemen, dat hij anders niet had genomen.

2. Bij de bepaling of een handelspraktijk agressief is, wordt rekening gehouden met:

- a. het tijdstip, de plaats, de aard en de vasthoudendheid die bij de handelspraktijk wordt gedemonstreerd;
- b. het gebruik van dreigende gedragingen of dreigende of grove taal;
- c. het uitbuiten door de handelaar van bepaalde tegenslagen of omstandigheden die zo ernstig zijn dat zij het beoordelingsvermogen van de consument kunnen beperken, hetgeen de handelaar bekend is, met het oogmerk het besluit van de consument met betrekking tot het product te beïnvloeden;
- d. bezwarende of disproportionele niet-contractuele belemmeringen die door de handelaar zijn opgelegd ten aanzien van een consument die zijn rechten uit de overeenkomst wenst uit te oefenen waaronder het recht om de overeenkomst te beëindigen of een ander product te kiezen;
- e. het dreigen met maatregelen die wettelijk niet kunnen worden genomen.

Artikel 6:193i BW

De volgende handelspraktijken zijn onder alle omstandigheden agressief:

- a. de indruk geven dat de consument het pand niet mag verlaten alvorens er een overeenkomst is opgesteld;
- b. het verzoek van de consument om zijn huis te verlaten of niet meer terug te komen, te negeren, behalve indien, en voor zover wettelijk gerechtvaardigd wordt beoogd een contractuele verplichting te doen naleven;
- c. hardnekkig en ongewenst aandringen per telefoon, fax, e-mail of andere afstandsmedia tenzij, voorzover wettelijk gerechtvaardigd, wordt beoogd een contractuele verplichting te doen naleven;
- d. een consument die op grond van een verzekeringspolis een vordering indient, om documenten vragen die redelijkerwijs niet relevant kunnen worden geacht om de geldigheid van de vordering te beoordelen, dan wel systematisch weigeren antwoord te geven of daaromtrent gevoerde correspondentie met de bedoeling de consument ervan te weerhouden zijn contractuele rechten uit te oefenen;
- e. kinderen in reclame er rechtstreeks toe aanzetten om geadverteerde producten te kopen of om hun ouders of andere volwassenen ertoe over te halen die producten voor hen te kopen;

- f. vragen om onmiddellijke dan wel uitgestelde betaling of om terugzending of bewaring van producten die de handelaar heeft geleverd, maar waar de consument niet om heeft gevraagd, tenzij het product een vervangingsgoed is als bedoeld in artikel 46f lid 3 van Boek 7 van het Burgerlijk Wetboek;

- g. de consument uitdrukkelijk meedelen dat, als hij het product of de dienst niet koopt, de baan of de bestaansmiddelen van de handelaar in het gedrang komen;

- h. de bedrieglijke indruk wekken dat de consument al een prijs heeft gewonnen of zal winnen dan wel door een bepaalde handeling te verrichten een prijs zal winnen of een ander soortgelijk voordeel zal behalen, als er in feite:
 1. geen sprake is van een prijs of een ander soortgelijk voordeel; of
 2. als het ondernemen van stappen om in aanmerking te komen voor de prijs of voor een ander soortgelijk voordeel afhankelijk is van de betaling van een bedrag door de consument of indien daaraan voor hem kosten zijn verbonden.

Artikel 6:193j BW

1. Indien een vordering wordt ingesteld, of een verzoekschrift als bedoeld in artikel 305d lid 1 van Boek 3 wordt ingediend ingevolge de artikelen 193b tot en met 193i, rust op de handelaar de bewijslast ter zake van de materiële juistheid en volledigheid van de informatie die hij heeft verstrekt als dat passend lijkt, gelet op de omstandigheden van het geval en met inachtneming van de rechtmatige belangen van de handelaar en van elke andere partij bij de procedure.

2. Indien op grond van artikel 193b onrechtmatig door de handelaar is gehandeld, is hij voor de dientengevolge ontstane schade aansprakelijk, tenzij hij bewijst dat zulks noch aan zijn schuld is te wijten noch op andere grond voor zijn rekening komt.

Afdeling 6.3.4 Misleidende en vergelijkende reclame

De wijzigingen die de Wet OHP aanbrengt, zijn cursief afgedrukt.

Art. 6:194 BW

Hij die omtrent goederen of diensten die door hem of degene ten behoeve van wie hij handelt in de uitoefening van een beroep of bedrijf worden aangeboden, een mededeling openbaar maakt of laat openbaar maken, handelt onrechtmatig *jegens een ander die handelt in de uitoefening van zijn bedrijf*, indien deze mededeling in een of meer opzichten misleidend is, zoals ten aanzien van:

- a. de aard, samenstelling, hoeveelheid, hoedanigheid, eigenschappen of gebruiksmogelijkheden;
- b. de herkomst, de wijze op het tijdstip van vervaardigen;
- c. de omvang van de voorraad;
- d. de prijs of de wijze van berekenen daarvan;
- e. de aanleiding of het doel van de aanbieding;
- f. de toegekende onderscheidingen, getuigschriften of andere door derden uitgebrachte beoordelingen of gedane verklaringen, of de gebezigde wetenschappe-

- lijke of vaktermen, technische bevindingen of statistische gegevens;
- g. de voorwaarden, waaronder goederen worden geleverd of diensten worden verricht of de betaling plaatsvindt;
- h. de omvang, inhoud of tijdsduur van de garantie;
- i. de identiteit, hoedanigheden, bekwaamheid of bevoegdheid en degene door wie, onder wiens leiding of toezicht of met wiens medewerking de goederen zijn of worden vervaardigd of aangeboden of de diensten worden verricht.

Art. 6:194a BW

1. Onder vergelijkende reclame wordt verstaan elke vorm van reclame waarbij een concurrent dan wel door een concurrent aangeboden goederen of diensten uitdrukkelijk of impliciet worden genoemd.
2. Vergelijkende reclame is, wat de vergelijking betreft, geoorloofd op voorwaarde dat deze:
 - a. niet misleidend is *of een misleidende handelspraktijk als bedoeld in de artikelen 193c tot en met 193g*;
 - b. goederen of diensten vergelijkt die in dezelfde behoeften voorzien of voor hetzelfde doel zijn bestemd;
 - c. op objectieve wijze een of meer wezenlijke, relevante, controleerbare en representatieve kenmerken van deze goederen en diensten, zoals de prijs, met elkaar vergelijkt;
 - d. er niet toe leidt dat op de markt de adverteerder wordt verward met een concurrent, of de merken, handelsnamen, andere onderscheidende kenmerken, goederen of diensten van de adverteerder met die van een concurrent;
 - e. niet de goede naam schaadt van of zich niet kleinerend uitlaat over de merken, handelsnamen, andere onderscheidende kenmerken, goederen, diensten, activiteiten of omstandigheden van een concurrent;
 - f. voor producten met een benaming van oorsprong in elk geval betrekking heeft op producten met dezelfde benaming;
 - g. geen oneerlijk voordeel oplevert ten gevolge van de bekendheid van een merk, handelsnaam of andere onderscheidende kenmerken van een concurrent dan wel van de oorsprongsbenamingen van concurrerende producten; en
 - h. niet goederen of diensten voorstelt als een imitatie of namaak van goederen of diensten met een beschermd merk of beschermde handelsnaam.
3. Elke vergelijking die verwijst naar een speciale aanbieding, moet duidelijk en ondubbelzinnig het einde en, zo de speciale aanbieding nog niet loopt, het begin aangeven van de periode gedurende welke de speciale prijs of andere specifieke voorwaarden gelden dan wel vermelden dat de speciale aanbieding loopt zo lang de voorraad strekt of de diensten kunnen worden verleend.

Art. 6:195-196 BW

Ongewijzigd